

SZÉDELGÉS
A
SZABADELVŰSÉGBEN.

1873.

PEST, 1872.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS” IRODALMI S. KÖNYVNYOMDÁI INTÉZETBEN.

„Delicta majorum et propria, non
immeritus lues — donec templa refeceris“

Ki írja?

Ki írja! Ez mellékes dolog, — mi íratik, — csak ez a kérdés.

Igaz nagyban és rendszerint, de néha még is érdekes előre megismerkedni, ha nem is személyével, de viszonyaival annak, a ki a közönség elé mer lépni, kivált oly kérdésben, mely felett a mai intelligentiának szóvivő és vakon visszhangzó nagy része magával már tisztában látszik lenni.

Fentebbi idézésünk gyaníttatja, hogy a röpirat, korunk bölcseinek eszejárását, és nyíltan vagy titokban elfogadott tanait nem mindenben követheti — s hogy kényes tárgya — persze csak egy oldalról már annyira illusztráltatott, miszerint e felett minden ellenvélemény már előre is ásitozásra ingerel s arra, ki ezzel fellépni mer, a korlátoltság s obscurantismus gyanúját hárítja; tíz esetben tehát kilenczszer olvasatlanul mellőztetik; midőn tehát e sorok Írója magát, némileg bemutatja, csak is az a célja, hogy az olvasó curiositása ingereltessék s az, e röpirat türelmes átolvasására, s a benne kifejtett igénytelen nézetek megfontolására reá szedtetessék.

Valamely állítás absolut, igaz vagy hamis volta soha sem függ ugyan az állító személyiségétől, de, hogy valamely állítás megfontoltatik — vagy csak meghalgattatik-e? vagy azokra, kik a komoly megfontolást nem szokták, gyakorol e némi hatást? ez már igen gyakran csak attól függ: váljon bír e az állító némi tekintettel? — mit ugyan e sorok írója, maga részére legkevésbé sem vesz igénybe, — váljon továbbá az, érdekelve van e a kérdésben? - nem e Cicero o pro domo sua? — vájjon lehet e neki általában némi belátást tulajdonítani, a fennforgó kérdésben? — de

sőt néha épen az állító obscurus volta ingerel a vélemény meghallgatására, mert hisz ex professo bölceket naponként hallunk; — halljuk egy kissé a kisdedeket, ha csak változatosság kedvéért is.

E sorok írója tehát ügyvéd, — igenis ügyvéd — azoknak egyike, kik a szabadságot, a szabad mozgást s kivált a szóllás-szabadságot szeretik, a privilégiumokat utálják s rendszerint a szabadelvűség előrehaladás és civilizatio harczosát és zászlóvivői közt találatnak. — Ő maga is szabadelvű. — Igen is szabadelvű mindenben, a hol a szabadelvűség nem monopolizáltatik s hol a szabadelvűség eszköz és nem cél gyanánt tekintetik, — hol az, alacsony érdekek palástjával nem használtatik s hol az emberiség végcéljait s azon erkölcsöket, melyek absolut érdekekkel bírnak, meg nem támadja, meg nem rontja, vagy legalább az ütött sebeket ön-maga biztosan gyógyítani képes.

Nem fiatal ő már, igen sokat dolgozott s hivatásánál fogva is igen sokat gondolkodott, mint ügyvédnek s a megyei hatóság régi tagjának bő alkalma volt az embereket minden osztályaikban kiismerni s a közügyekben is részi, venni.

Nem is aggastyán még, hogy reá lehessen fogni, mintha csak ezért is „laudator temporis acti“ volna; nem is annyira és mindenben kívánczik vissza az unalmas harminczas évek korába, szereti az anyagi előrehaladást is, szereti a jó utakat, szeret 24 óra alatt harmadik országban teremni, nagyon szereti a polgári szabadságot, a képviseleti rendszert, — csak azt nem szereti, ha e mellet a kissebbség uralkodik a majoritás felett; — szereti nagyon azt is, hogy mindenkiből válhassak minden, — csak azt nem szereti, ha valaki csakis egalitas szempontjából tolatik oly helyre, hol megállni nem képes, hol csak is ronthat s hová nem is kívánczik.

Szeret még mindenfélét, mi ma van és néhány évtized előtt nem volt; — hogy mit nem szeret, az majd alább elvállik!

Nem aristokrata, mit megjegyeztetni kérek — mert ma ae ugy nevezett clerikaliskok, ultramontánok, nép elbutítók és

aristokraták a publicum előtt egy kalap alatt állnak s nagy tüntetnek fel, mint a kik egymás érdekében szövetségben állnának, de sőt még az internácionistaikkal is kaczerkódnának!

De pap sem vagyok, mit szinte megjegyztetni kérek — mert ha pap volnék, azt lehetne felhozni, ellenem, hogy elfogult vagyok, vagy ex officio beszélek. Igaz becsülöm a papot, mert tudom, hogy vallás, pap nélkül nem lehet, vallás nélkül pedig a társadalom alig képzelhető, de különben a papsággal semmi összeköttetésben sem állok s őszinte megvallom, hogy sok papnál magam is sok kívánni valót látok, — ha bár többnyire más irányban, mint azt a mai népboldogítók reformálni óhajtják.

Fontos továbbá, hogy kenyerem javát elköltvén s vitorlám a parthoz közeledvén, senkitől semmit sem várok és magam részére semmit sem kívánok, — még csak hírnevet sem, és jutalmat épen nem — s hozzá tehetem, hogy bölcseink gúnyától sem félek, mert meggyőződéseim: hogy még is igazam van s hogy épen azok, kik vélem tártnak, jobb úton járnak a saeculum bölcseinél.

Végre katolikus vagyok. Igen katolikus még pedig azon ó katolikusok egyike — kik mindig azt hitték, hogy az egyház csalhatatlan, hogy az egyház annak fejétől az ultra montes lakó pápától elválaszthatlan, hogy tehát a mit az egyház és ennek feje, vallás és erkölcs dolgában igaznak tanít, az csakugyan igaz, — habár előbb még nem is lett volna kihirdetve.

De ne botránkozzék meg a nyájas olvasó. Igaz, hogy mostani világban — a lélekismeret szabadságának korában, csaknem hallatlan merészség, egy embertől ki a míveltség némi fokára igényt tart, ily vallomás, s az koránt sem ajánlja az író, hogy meghalgattassék — de nem szándékom térítő szónoklatot írni — s ha röpiratom a katholicismusra is vonatkozik az itt közvetlenül csak átaljában a vallásosság érdekében történik, ha bár nem tagadható, hogy ezzel kiválszólag a katholicismusnak is használhatni reményelek annyival is inkább, mivel a katholicismust a legpositivabb vallásnak

ismerem, s így mindazon indokok, melyek a vallásosság érdekében felhozhatnak, a katholicismusra kiválólag alkalmazhatók.

Bocsánat, hogy — mit sohasem szeretek, mind eddig saját magammal foglalkoztam — célom ebben fentebb kifejtett — s eléretik az által, ha röpiratom végig olvastatik.

A pillanatnyi élvezet istened
S tévesztve léted céljait, hasztalan
Izzadsz, s örökségedről egy rózsz
Rézdarabért komolyan lemondasz!
— De tisztán látni nem enged az
Átkos kevélység. Élni te most akarsz,
Csak most a kéjnek s élvezetnek
Lélekölő dühe megvakított.
Ez a te bünöd!

Mi baj

Sok a baj, vagyis inkább nagy a baj. — Rothad valami, nem csak Dániában, de egész Európában, — sőt azon túl is!

Tekintsünk csak egy kissé magunk körül. Mit látunk naponként? mely az irány, melyet időnk szelleme követ s hová vezet ez bennünket? Jól érezzük-e már magunkat, vagy van-e ez úton kilátásunk arra, hogy az emberiség sorsa anyagilag és erkölcsileg javíttassák?

A városokat terjedni látjuk — s melleleg mondva, már a legutóbbi népszámlálás alkalmával feltűnt előttem, hogy a városok és a nagy községek, a kisebb helységek rovasára s korántsem a nép, szaporodás arányában terjedtek akkor, midőn e kiválólag földművelő országban a vidéken a munkás kezek hiányát tapasztaljuk, holott gazdaszatunk, ha nagyobb intensivitással üzetnék, még sokkal nagyobb népességet igényelne a vidéken, miből kitetszik, hogy a nép pontosítása a városok felé nem természetes — tehát nem egészséges állapot.

Tehát látjuk a városokat terjedni — látunk ezekben sürgést forgást, egyeseknek rögtöni roppant gazdagodását

— nyereszkesedési társulatoknak mértéken túli szaporodását — valóságos vagy színleges alakulását, a hiszékeny s könnyen gazdagodni kíváúó tömegnek kizsebelését.

„A szédelgés virágkorában élünk“ — ezt olvasom egy tekintélyes politikai lapban — mint halljuk, ez idő szerint — 32 ujonan alapítani szándékolt pénzüintézet alabszabályai vannak a ministeriumhoz felterjesztve. Szóval a szabad lopás most nagyban üzetik! Hozzá lehet tenni, hogy a szédelgés általános — s korántsem csak a pénzüintézetek körül virágzik.

Látnak igen sok munkát és munkást, kiknek legnagyobb része gyorsaságban és erőmegfeszítésben gépekkel vetekedik — egészségének és életének szembetűő megrontásával — de látunk igen sok polgárt is, ki munka nélkül erőnek erejével rögtön és nagyban meggazdagodni akar, mi természetesen csak is más szegényebbek és ügyetlenebbek rovására és megrontásával történhetik — látjuk azoknak szerencsésjét — s ez esetben az írásbani „tékozló“ szerepének majmolását, de látjuk ezen szerencsések végbukását is és ezzel azon tetteit és utait, melyeket a kétségbeesés részökre kijelölt, — hogy az élettől, vagy legalább körüktől menekülhessenek.

Bizonyos szép — vagy a becsület modern fogalmától elválaszthatlan bűnöket, ha nem is erény — de legalább oly cselekvények gyanánt látunk divatban, melyeken a művelt ember ma már sehol és sohasem botránkozhatik meg — s melyek csak a tízparancsolat ötödik és hatodik pontjában tiltatnak meg, — melyeket azonban többé sem a törvény, sem a közvélemény nem sújthat, vagy legalább csak egyoldalukig ostoroz, melyek nem csak a gyakorlatban, de sőt a nép mívelésére szánt regényekben is aként tüntetnek fel, mint a melyeknek világszerte elfogadott jogosultsága már magában értetik s melyek mellett csak az a bűnös, ki magát rászedetni engedi.

De különben is a bűn körüli fogalmaink már annyira zavarosak, miszerint sok esetben a hiba komolyan a bűn magasabb fokozata gyanánt tekintetik. Ki ne ismerné azon annyiszor idézett elmés francia mondatot: „C 'est plus qu'un

délit — c'est une fente;“ s a ki ezt kitalálta, az, a maga szempontjából épen nem mond valami paradoxont — mert vedd el a bűnnek erkölcsi vallási jelentőségét s tökéletesen helyessé válik azon nézet, miszerint a hiba mely mindig vagy legalább majd mindig megboszulja magát, következeiben csakugyan rettenetesebb valami mint a bűn, mely a mi veit emberre még csak a nevénel és szokásainknál fogva gyakorol hatást, mely azonban ez életen túl szinte ki nem hat, itt e földi paradicsomban pedig csak is az ostobát és ügyetlent sújtja! — elrettentő például azon millióknak, kiket ez idő szerinti szellemi korlátoltságuk tekintetéből a bűn igazi jelentősége felett felvilágosítani még nem tanácsos!

A színpadon, — melyről mondják, hogy a tiszta nyelv, jó Ízlés és erkölcs iskolája, — melynek mulatva tanítani, és példákban mutatni kellene, mikép jutalmaztatik előbb utóbb a tiszta erkölcs, s bűnhődik a gonosz, — s melynek még a jó tragoediákkan is a szenvedélyek sajnálatos hiúságát és azt kellene kimutatni, miszerint e földön a végszámlát és kiegyenlítést elérni nem lehet; ezen színpadokon tehát látunk félig meztelen alakokat, papi carrikaturákat, frivol és triviális élczekeket, — ha még pirulni tudnánk, szégyenítő jelene teket, és taglejtéseket, — s e tekintetben a közönség ízlése már annyira megromlott, miszerint erkölcsileg s irodalmilag korekt színművek ez idő szerint csak ásitozást idéznek elő — de csak is elvéte, — s hova tovább ritkábban, — nem a közönség s még kevésbé a színpad érdekében, mert ez utóbbi sajtáságos feladatának teljesítésében már meg nem állhatna, — hanem csakis a neve élt: hogy tudniilik a valódi classicitás iránt még némi fogékonyással bírunk.

Annyi bizonyos, hogy a mostani színpad a féktelen laza életre, könnyelműségre — a szemérem és vallásosság kiirtására és a józan észnek sophismák általi megzavarására vezet és ingerel, ezeket erkölcsileg megront s a műveltség és valódi jó ízlés terjesztésére vonatkozó rendeltetésének legkevesbé sem felel meg.

A mai szép literatúra nem egyéb, szép bűnök hal mazánál s fiatal fogékony kedélyekbeni beoltásánál — elte-

kiütve a mai lapok hihetetlen özönétől, melyeknek tizenkilencz huszadrésze nyíltan, vagy fátyolozva egyenesen a materialis-
must hirdeti. Ezen tünemény egyébiránt megérdemli rendkívüli
fontosságánál fogva, hogy vele külön szakaszban foglalkozzunk.
Látunk továbbá „Haladásiköröket“, népies felolvasásokat,
melyek in fine finálé nagy részben szinte csak arra tanítják
a népet: hogy dolgozzék és élvezzen. Nem „ora et labora“
hanem labora et vixeris! Éljezen annyit a mennyit lehet,
mert itt van az ő világa! Ha az a kis madár oly vígan
dalol három négy éven át — ha még az az egy napos légy
is oly serényen röpköd a Tisza tükre felett, — legkevésbé
sem törődvn vele, hogy estve már annak árjaiban temette-
tik — miért ne élveznéd te ember, azon 30—40 évet, me-
lyet a természet neked szánt, annyira a mennyire csak lehet!
Harmincz év! Hisz ez neked egész örökkévalóság, mert va-
lamint nem emlékszel arról, mi történt veled születésed előtt
az évek milliárdjai folytán, holott te mindig lényeges része
voltál azon mindenségnek, mely maga magának istene, úgy
eltűnted után is ismét ezen mindenségbe olvadsz s ismét soha
és semmit sem fogsz tudni a felől, — hogy változol át fűvé,
gazzá, marhává sat. — elégedjél meg azzal, hogy te magad
is alkatrésze voltál és leszesz ezen istenségnek; — mert
arról legalább biztos lehetsz, hogy ha vége öntudatos léted-
nek, bajod többé semmi tekintetben nem lehet! Élvezz tehát
a mennyit élvezhetsz — ne törődjél semmivel és senkivel,
csak önmagaddal. Gyermekeidet, vagy a kiket különben
megszerettél — ezeket természetesen kímélni fogod, végre
is önmagadért, mert ha ezeknek áldozatot hozasz — ebben
neked is örömed telik; — a mi a többit illeti igaz, hogy
bizonyos törvények és magasztos eszmék nélkül — mint pél-
dául a hazaszeretet, a kölcsönös jogok respektálása sat. az
emberi társadalom fenn nem állhat, de hisz szerencsédre a
korlátolt nép mindig többségben volt és többségben marad,
— ezek és ezek által a hatalmasak majd fenntartják a ren-
det és megakadályoztatják, hogy egymást fel ne emészszük — az-
után hiszen a jó nevelés, mely neked képmutatólag jutott
— az ildom s a becsületesség p r o p u b l i c o elfogadott sza-

bályai különben is megóvnak majd a túlzástól; — teged azonban, ki a felvilágosultak közé tartozol, semmi sem köt, a te eljárásodban egyedül saját javad szolgáljon zsinórmértékül; de mi is korlátozhatna téged, ha vigyázzsz magadra? Hiszen e földöntúli élet csak mese, — itt pedig csak a hiba keverhet bajokba. „Szemesnek áll a világ, vaknak az alamizna.“ Ez a világ úgy sem sok, használják az okosak, — csak okos légy tehát, — s ha az egészség is szolgál, akkor nem éltél hiába, akkor elérteti azt, mit a mindenségiek egy-egy feltűnedező öntudatos atomja a t e r m é s z e t örök törvényei szerint elérhet.

Látjuk, hogy semmi túlzás sincs soraimban. Egyszerűek ezek — de a modern philosophia szabályait, vagy legalább vég consequentiáit híven tükrözik, mert nem akarom, hogy mondassák: miszerint sociális állapotainkat túl fekete színben festem. Csak egy kis jó akarat, — természetes ész és elfogulatlanság kell hozzá, hogy belássuk, miszerint rász utón vagyunk!

Ha valamely papnak — kinek hivatása a népet, létének valódi czéljára figyelmeztetni, — eszébe jutna talán „missio“ útján — Jónás próféta példájára felkiáltani „Térj meg oh nép, mert Ninive elsüllyed! Hová törsz ó nép, honnan a szenvedély, melyet a tiszta erkölcs — és kalauzod, az ősrégi vallás kötelekeit szagatni indulsz és így tiporni mindent a mi üdvre vezetne. És dőlsz a lejtőn! íme alattad az örvény, a melyben még unokáid is fetrengni fognak, mert a bűnből bűn terem és hetedízre terjed az átok!

Ha ezen pap azt kiáltja, hogy az ész élted homályos pályáján csak úgy világít, mint egy silány mécs éjjel a tengeren — hogy az anyag a rothadásnak magvát magában hordja, hogy sem magát, sem az észet nem teremtheté: hogy te igen is érzed a mindenségen kívül álló Istent és szived ösztönileg törekszik a végtelenség urához! hinned kell, hogy létezik ezen úr. Ha nem hiszed, annak oka vagy kevélységedben rejlik, mely a főbűnök elseje; vagy gyávaságodban, mélynél fogva bizonyos kedvencz bűneidtől megválni nem akarsz. De érzed, hogy téged, ki öntudattal s a végtelenség

után kiirthatlan vággyal bírsz, — itt semmi ki nem elégt, hogy itt az osztó igazságot nem leled, érzed, hogy más élet az mely után szíved vágyódik s mely mindent ki fog egyenlíteni; érzed, hogy semmi arányban nem áll szel lemed, eszed s vágyaid nagyságához azon néhány év, melyeket itt átélvezhatsz vagy is inkább átnyomoroghatsz — és, hogy még is ezen néhány év nagyobb tényező az évek milliárdjaiban — mint ezen miliárdok az örökkévalóságban!

Ha ezen pap azt kiáltja, hogy vallás nélkül a társadalom fenn nem állhat, — hogy az emberi vélemény, mely mint a viasz át meg át alakítható — nem vallás, — hogy azonban szerencsénkre a vallás tekintetében biztos alapon állunk: hogy Kristus feltámadt, mert ezt számtalan tanú határozottan állítja, — oly tanúk, kik őt látták, vele társalogtak, — egytől egyig minden kifogáson kívül álló oly személyek voltak, kik azért, mivel ezt állították, sem hírnevet sem gazdagságot, sem hatalmat, sem hivatalt nem kerestek, nem nyertek, és csak is azért, mert önzéstelen hirdetésükhöz ragaszkodtak, a halállal is bátran szembe szálltak; —kiknél tehát hitelesebb tanukat képzelni sem lehet, — mert egyes ember és a sokaság fanatisálható ugyan, de 30—40 vagy több férfin szétszórva a világban, s minden anvayi érdek és szellemi előítéletek nélkül, u g y a n azt f a n a t i s m u s -ból saját vesztére soha sem hirdette, s hirdetni nem fogja; hogy tehát, ha Krisztus feltámadt, akkor ő valóságos Isten volt s így vallása is isteni eredetű; mi egyébiránt onnan is kitetszik, mert alapelveit az egész mívelt világ acceptálta, azokat az emberiség legnagyobb kincsének tartja — holott ezeket nem tanult bölcsek, — hanem szegény ács nejeének fia, alapította, — s szinte oly készületlen halászok, vámosok s más igénytelen egyének terjesztették.

És ha még azt merné mondani a piaczon ezen pap, hogy ezen vallás épen mert isteni eredetű; a mi bölcs belátásunk szerint nem módosítható s a mi eszünk és állítólagos tudományunk rájárára nem vonható, — s hogy ha az alapítónak érdekében állott ezen vallást az emberiség elé szabni — érdekében állott akkor az is, hogy az, a „quot

capita tot sensus“ szerint meg ne hamisítottassék, hogy tehát kell bizonyos auctoritásnak létezni, — a mint hogy ez a „Petrában fel is állított, — mely ezen tan tisztaságának megőrzésére hivatva van! No akkor már épen kész lenne a botrány! — és te műveltebb része a népnek rögtön azt hirdetnéd lapjaidbau: Lássátok a reakció, a nép-butítás, az obscurantismus papját, — ki az észnek, a tudományos criteriumnak gátokat mer szabni! Látjátok miként ő, saját fekete társainak — a feudálisoknak, az aristokratáknak érdekében ismét csak a túlvilággal akar benneteket kielégíteni s megakadályozni, hogy mint mi, a tudás fájának gyümölcseiben, az ő előjogaikban, javaikban — s a mit tudom én mijökben részesülhessetek. Ne higgyetek a papnak — óvakodjatok a fekete seregtől, mert ez csak a setétséget terjeszti, a ti rovástokra, és saját czimborái — a feudálisok érdekében!

Hátha még egy Jesuita merne így fellépni, már ez valódi kravallt idézne elő. Jesuita — brrr! — ennek csak nevére is bőre borsószik minden becsületes embernek, és jó hazafinak, ki a polgári szabadságot csak távolról is megizlelte!

Szerencsétlen teremtmény vagy te Jesuita, — vagy is inkább szerencsétlen volnál, ha a világ véleményét annyira szívedre vennéd, mint azt okvetlenül venned kellene, ha valóban oly fekete volnál, mint a hogy festenek.

A közönség nagy része irtózik tehát tőle — az pedig ki benne buzgó papnál egyebet nem lát, kerüli mert magát gúny tárgyává tenni nem akarja. Kinek családja vagy épen leánya van, no az már végképen kerüli — mert oly házból, hova Jesuita belép, a leánynak csak is klastromba lehet kilátása, — ritka azon bátor férfiú, ki belátván, hogy a Jesuita nem mar, — hogy azzal okosan lehet szólni, sőt még joviális ember is találkozik köztük — egyiket vagy másikat körébe fogadja.

Ha az utcán felemelt fővel jár — azt mondják, hogy szemtelen, — ha szemeit lesüti — azt mondják, hogy álszenvedő, — ha jól néz ki, azt mondják, hogy falai közt evésben és ivásban tölti idejét, — ha pedig mint rendesen,

sápadt, mit mindenfélét tud a világ ennek okául felhozni! Egy mívelt asszonyság például komolyan azt állította, hogy ezen hamis emberek sárga-répa levében mosdanak, hogy arczuknak jó sanyarú szint kölcsönözzenek!

És váljon honnan van azon gyűlölet, mely ezen rend ellen oly annyira elterjedt.

Megvagyok győződve, hogy 99 század-része, azoknak, kik reájok kígyót békát kiáltanak — egyebet sem tudnának ellenök felhozni — mint a mit francia regényekben olvastak. Igaz, hogy hivatásuknál fogva ők voltak a reformatiónak leghatalmasabb ellenségei s innen magyarázható az ellen-szenvnek legalább kezdete, de a reformatio már tény, s az igazi protestáns most már a Jesuitával legkevésbé sem törődik. Meglehet, hogy hajdan kiterjedt birtokaik által válhattak volna veszélyesekké legalább bizonyos irányban, s bizonyos érdekek ellenében; de hisz most szegények és tény, hogy anyagi szükséggel küzdenek. Igaz, hogy sok mindenféle Íratott és a koholtatott ellenük — épen azért“ mert miveltségük és catholicismus körüli buzgóságuk által magokat kitüntetik, de hisz mi mindenféle Íratott például Luther ellen, utaljak-e azon könvvekre, melyek telvék a reformatio alapítóira szórt anekdotákkal? de ki hederít most erre!

Én szinte sokat olvastam — már csak kíváncsiságból is a Jesuitákról, igaz, hogy — szerencsémre, sokat is felejték s az is igaz, hogy mint ügyvéd, megszoktam a mendemondát, a krónikákat a „Calumniare audacter“ féle rágalmakat, valóban bebizonyult tényéktől megkülönböztetni, de róluk csak annyit tudok bizonyosan, hogy aránylag több tudós és miveit ember van köztük, mint sok más szerzetben, — hogy ők a dogmák ellenében az ész, és úgynevezett tudomány criterumát meg nem engedik — a mint, hogy katholikus létükre meg sem engedhetik; mert hinniük kell, hogy igazi tudomány és igazán józan ész a dogmával ellenkezésbe nem jöhet — de más részt épen Jesuitáktól hallottam — pedig a szószékről, mind politikai mind dogmatikai tekintetben oly nyilatkozatokat, melyek minden valódi Szabadelvű embert kielégíthetnek. Tapasztaltam például, hogy

hazánknak kivívott önállóságát, a százados nyűg s idegen uralom lerázását, rokonszenvvel kísérték, s épen Jesuitát hallottam például a katolikus vallás egyedül üdvözítő jellegére vonatkozólag aként nyilatkozni, miszerint az egyház minden embert, ki önhibáján kívül azon jó hiszemben, hogy az ő vallása legjobb — ennek törvényeit teljesíti, saját tagja gyanánt tekinti.

Azt is tudom, hogy mindezen gyűlölet mellet tanodáik, például a kalocsai gymnasiumuk telvék tanulókkal s ott még valódi „tigrisek“ gyermekeivel is találkozunk! Hol van ebben a következetesség:

Egyébiránt sem hivatásom, sem képességem, sem szándékom ezen rend védelmére lépni, — de egyet, mi engem gondolkozásra bírt, el nem halgathatok.

Ha annak, mit a Jesuiták felől hallunk és olvasunk, csak fele is igaz, akkor ezen rend nem csak hasztalan, sőt veszélyes is; hanem akkor annak minden egyes tagja okvetlenül rász ember — mert mindegyik tagjának kell ismerni a kárhozatos irányzatot, mely ezen rendnek tulajdonítottatik — mindegyik segédkezet nyújt a műveltség és józan politikai szabadság elnyomásában — és a setétség és népcsalásterjesztésében — és pedig szabályszerűleg — a rendnek sajátos szervezete és szabályai folytán. Ha ez így áll, meg nem foghatom miként lehetséges, hogy annyi száz ember között, kiknek legnagyobb részét *l e g a l á b b i s o k o s a k n a k* és józan ésszel bírónak kell tartanunk, egyetlen egy sem találkoznék, ki megutálván ezen veszedelmes és kárhozatos törekvést, társait ott hagyná, de sőt mint gonosztevőket, denuntiálná, — az előrehaladás, miveltség, szóval az emberiség érdekében!

Mi akadályozná őt ebben?

Mostani világban ily refractariust még csak zár alá venni sem lehet, — anyagi érdek és haszon bizony aligha tartóztathat valakit a zárdában, hol ma csak nélkülözést, nyomort, gúnyt és megvetést arathat. Az úgy nevezett „esprit de corps“ szinte nem bírhat ezen szerzetesekre oly hatással mint például a katonára, mert a katona tudja ezen „esprit“

hasznát — de a szeretetre nézve ennek legfeljebb és csak szellemi értéke lehet.

Kétségkívül van a Jesuiták között is sok felvilágosodott — mívelt, tanult és becsületes ember — s íme egy sem lép ki közülök; hogy kárhoztatná társait, rendszerüket, s a világ kezére játszaná azon próbákat és adatokat, melyek alapján ezen szerzet annyira óhajtott eltörlése végre eszközöltethetnék.

S változtassuk most már a scenákat! Lépünk a számtalan demokrata „Forstchritts-verein“ s más hason-nevezetű körök vagy nyilvános felolvasásokra szánt termek egyikébe!

Itt már rendszerint nem papot találunk, — ha csaknem ó!! katolikust ki a legbámulatosabb logikával, következetlenség és elvtelenség vádját szórja azon fő-papok ellen, kik valamely thesis megvitatását, — mielőtt ez még dogmául elfogadtatott volna, korszerűnek nem tartották: és később az egyház — az erre hivatott auctoritas saját nézeteikkel össze nem hangzó határozatainak mégis alá vetik magukat, — ki azt állítja, hogy ő valódi katolikus, hogy ő az egyháznak, a vallás és erkölcsök körüü csalatkozhatlanságában hisz, annak hív tagja, sőt magát a pápát is Péter utódjául az egyháznak elválaszthatatlan fejéül elismeri, — elismeri pásztora gyanánt, kinek természetszerű és dogmatikus hivatása a híveket a tévedésektől megőrizni — tehát már ezen állásánál fogva is előjárója; — s mégis azt, a mit az egyház, oekumenikus zsinat alakjában igaznak hirdet — mivel az ő eszejárásával össze nem fér, — nyíltan tagadja s az engedelmséget nem csak ezen előjárójának, és pedig a vallás isteni alapítója által rendkívüli hatalommal felruházott előjárójának, de sőt magának a századok óta bevett rendszer utján nyilatkozott egyháznak is az engedelmséget megtagadja, az egyházban külön egyházat szervez — mindig mint valódi katolikus!

Tehát nem papot, — hanem egy telivér és még sem valódi demokratát látunk itt szónokolni, a ki, bár mi legyen beszédének themája, abban a clerikálisok, ultrámontánok, aristokraták és feudálisok mindenesetre kikapják a magok

leczkáját, abban a társadalom bajai, mindig ezen reactionariusokra, minden haladás és míveltség elleneire vezetnek vissza, beszédének veleje és végértelme mindig abban öszpontosul, hogy a nép anyagi haladását és jólétét kell előmozdítani, az eszközök kijelölésével azonban rendszerint adós marad, vagy azokat csak általánosságban vagy vizsgálásán részletezi.

Igen, ő sürgeti a szellemi haladást is, de mely irányban és mely eszközökkel? Rendszerint oly népoktatás útján, mely a vallás-tanítástól egészen elkülönítendő, melyre a vallást tanító papság minden befolyásból eltávolítandó. Vallás! ez nem az állam ügye és érdeke, ez azoknak a dolga, kik abban még passiójukat lelik — annak fentartásáról, ha tetszik nekik, ezek gondoskodjanak, de még akkor is szemmel tartsa őket az intelligencia, mert ezen tanítói a vallásnak veszedelmes emberek!

Vagy a népies olvasmányok terjesztése az, mitől a nép szellemi haladását várják, azoktól, melyekkel a 2 krajczáros regény-írók a népies forintos napilapok szerkesztői a világot elárasztják.

Vagy egy világhírű természetbúvárt, geológust sat. látunk a szószéken, ki nevét egy vagy több pikáns értekezéssel a természettan körében örökítette.

Semmi sem könnyebb mint ily úton hírre jutni, csak féliac meddig tegye valaki sajátjává a geológia teoriáját, — tanulja meg az erre vonatkozó technikus kifejezéseket, — szerezzon magának némi fogalmakat, a természettan és termérajzból — lépjen fel azután bátran a legbadarabb állításokkal, csak egyre figyeljen: hogy t. i. állításaiban okvetlen következtetni lehessen sőt kelljen; miszerint az anyag öröktől fogva létezett, tehát örökké tartania is kell, miszerint Mózes genesisise a tudomány előtt oly absurdum mint $2X2-5$ — hogy az ember lelke semmi egyéb, mint fokozata a barom — mit tudom én miféle szellemi tehetségeinek, hogy az ember nem egyéb, mint anyagilag és szellemileg kifejlett s tökéletesedett majom, hogy a nap melege és fénye 13 millió év múlva fog kifogyni, sat. sat. s bízó-

nyos lehet benne, hogy ily themák feletti felolvasásait mindig nagy és válogatott közönség kíséri.

Igaz, hogy ezen közönségnek egy része mosolyog ily badarságok felett, — igaz, hogy a tudomány coripheusai, mint például Humbold, a lelket az Istent meg nem támadják sőt azt tapasztaljuk, hogy minél mélyebben behat valaki a természet titkaiba, minél inkább tágítja e tekintetben látkörét, annál nagyobb áhítattal borul le azon roppant lény előtt, ki mind ezen mindenséget előteremté — s azt fentartani s megmérhetlen összeségében igazgatni s a chaostól megóvni képes. Így Kopemikus, Newton s más tudósok az Isten létéről, a vallás szükségéről szinte bizonyosságot tesznek — sőt Voltaire és Dantio is végre az Istenhez visszatértek. Azt is tapasztaljuk, hogy a legalaposabb tudósok a tudománynak és észnek axiómáit a vallás és írásnak azon tételeivel, melyek amazokkal ellentétben lenni látszanak, kiegyeztetni képesek, szerencséjére — nem a vallásnak, hanem a tudománynak, mert az ész és tudomány mindig csatlakozható s legbiztosabb tételeiben is, sohasem abszolút — hanem csak a mi érzéinkhez, testi és szellemi alkotásunkhoz viszonylagos értékű. A zöld csakugyan zöld — a fa valóban fa, a mi szemünk előtt, a mi viszonyaink közt, s felfogásunkhoz képest; — de hogy mik legyenek ezek abszolúte, ki tudná azt megfejtani! — s azért mondja az írás, hogy az emberek bölcsesége sokban csak badarság az Isten előtt!

Igaz, hogy a majomféle bámulatos theoriát, minden józan ész előtt csak azon egyetlen észrevétel is már halomra dönti: miszerint az ember és barom közt, — eltekintve a szólás tehetségétől — azon lényeges — és az előbbi, az utóbbinak minden fajától és fokozatától tökéletesen elválasztó különbség van, miszerint a barom, a mennyiben tökéletesíthető, mindig csak az ember által és ennek közbenjárásával fejlesztetik; holott az ember azon állapotából, melyben a majomhoz legközelebb állott, önmaga erejéből emelkedett azon polczra, melyen most már Istennek tekintti magát. Szóval a vadember önerejéből fejlődött, philo-

sophusá, — a szamár ellenben mindig csak úgy ordított mint ma, s a majom évezred előtt is csak úgy majmolt mint most, csak úgy szemesebb állat volt az mindig a ludnál vagy a tüskés-disznónál.

És ha Büchner úrtól valaki azt kérdi, hogy miután a nap az ő saját theoriája szerint is fogy, — fogy pedig valószínű anyagban, fogy oly irtózatoss mértékben a meleg és világosságnak folytonos kiáramlása által — azon melegnek és világosságnak, melynek visszatérése igen nagy részben legalább alig képzelhető, — hogy lehet az tehát, miszerint ezen nap nem 13 millió évig — de csak 13 századig is még szolgálatát tegye!

Erre Büchner úr nagy könnyeden azt válaszolja, hogy a nap koronként asteroidokat, és a kométákat falja fel útjában, mint a csuka a kis halat, s hogy a centrál nap is pótolja némileg azt, mi tőle folytonosan kiömlik! No hát nem elégít ez ki téged ó intelligentia! — Nem fejté-e meg Büchner úr a nap létének s fogyának titkait, legalább is úgy, mint az írás, mely azt mondja: hogy a nap és hold az időben elhomályosodik — mint Krisztus, midőn azt mondja: Ég és föld elmúlik, de az én szavaim élném múlnak.

Hát még az a gyönyörű theria, mely szerint az organismus elemei a nagy anorganicus természetből erednek s minden erő csak az anyagnak s az anyag specificus combinationójának lévén kifolyása, magának az embernek, az állatoknak s plántáknak fogamzása is csak a nagy világban bolygó ezen organismusi autoíróknak — mint a nemzés ideájával ellátott életcsíráknak bizonyos véletlen külső körülmények folytán élő testekké — sőt szellemi tehetségékké lett átalakulásából származik!!

Valóban kár volt ép ily világosan meg nem fejteni: hogy ha már az első gyermek a nemzés ideájával ellátott atomok véletlen találkozásából, oly finom szerkezetű szemekkel, oly czélszerű tagokkal — de még és tehetetlen állapotban jött létre, váljon miből állt ezen gyermek eledele, létének első szakában, midőn még mászni sem volt képes? — Ha még lányka volt volna — no akkor legalább azon hypo-

thesis képzelhető, hogy rózsaiillat volt legyen tápláléka — de különben ismét, csak az atomok véletlen találkozásából kellett a tejnek is — épen jókor — nem csak megteremni, de sőt egyenesen a szájába folyni; — vagy talán nem is gyermek, hanem kész férfi vagy nő vált az atomokból? s kettő is egyszerre? — vagy ismét néhány ezer évig kellett-e az elsőnek várakozni, míg ezen áldott atomokból a másik is össze kombináltatott ismét véletlenül — ugyan azon alakban?

De félre a tréfával. — Ha véletlenül most fejlődnek ki a természet atomaiból ily ember, kinek természetes esze a modern philosophiában még ki nem ficzamadott ez, az ily thcoriak költőjét, szánalomból kétség kívül gyógyítás alá veendőnek ítélné.

Persze még a mai utódok közt is sokan hitetlenül csóválják ezekre fejüket, sokan mint mondám, mosolyognak ily badarságok felett; lesznek azonban elegenden, kik ha még nem is hiszszik teljesen, hogy majmok, de mégis azt lehetetlennek sem tartják, sőt végre megbarátkozván ez eszmével, azt gondolják: hogy ha ők barmok, hát miért ne élnének barmok módjára! — Bizonyos azonban, hogy ily tanok ma botrányt nem okoznak! — sőt azok a legnagyobb kíváncsisággal kísértetnek — még a komoly lapok által sem ostoroztatnak; legfeljebb is azzal apostropháltatnak, hogy triviális volt az egész előadás — s csupa hypothesisen alapul. — De hisz ily üres beszéd nem is veszélyes, sem a társadalomra, sem egyesekre nézve! — csak szórakozni, mulatni akar rajta a közönség — mit tesz az: ha a nép, mely minél bizarabbat és csudálatosabbat mond valaki, annál több figyelemre méltatja, s melyet ezenkívül a mai nyilvános élet példái is az anyag imadására tanítanak, eddigi hitében, az erkölcs komoly voltában, az Isten — és a jobb jövő iránti bizalmában megingattatik! — részint valódi korlátoltságában, részint pedig itt-ott felszedett tudománya feletti felfuvalkodásában, mert írva van, hogy a „tudomány pöffeszt“.

És ezzel eszem ágába sem jön a tudomány ellen síkra

szállni. — Valamint minden jónak, úgy a tudománynak is meg vannak a maga veszélyei, s ha a tudomány puffaszt, — az embert felfuvalkodásra ingerli, innen korán sem következik, hogy kerüljük — hanem, hogy ha kisebb-nagyobb mértékben szert teszünk reá: vigyázzunk, nehogy veszünkre válják. —

És mit látunk még a városokban?

Látunk a templomokban hétköznapi egy-két öreg aszszonyt, ünnepeken — kivált dél tájban elegáns hölgyeket a padokban, s ezek körül katona — és nem katona fiatal embereket láb hegyen — szépen csendesen, hogy botrányt ne okozzanak, egymás után fel s alá járni, s miután itt érdekes szemléjüket befejezték, kisebb-nagyobb megalégedéssel ismét kilépni, a templom ajtaja előtt szivarra gyújtani s türelmesen bevárni, míg a benn kiszemelt szépségeket újabb szemle alá vehetik.

Látunk vasárnaponkint nyílt boltokat, vasaló szabókat, gyaluló asztalosokat, izzadó vargákat és kőműveseket — és feltűnőleg épen a katolikusok közt. Zsidó polgártársaink, ünnepeiket lelkiismeretesen megtartják — váljon csakugyan mi katolikusok vittük volna legtöbbré a civilizatiót, s hogy van az, hogy mégis a mi iskoláink ellen van — és sok tekintetben méltán — legtöbb panasz és kifogás!

Ezt nem tudom, de annyit tudok, hogy a francia revolutio, mely az Istent trónjától megfosztotta, szükségesnek találta bizonyos ünnepeket megállapítani, mi pedig, kik a kereszténységgel még mindig kaczerkodunk, morgunk az időrabló ünnepek ellen; s észre sem vesszük, hogy azért kiki ünnepe csakhogy saját ízlése szerint; vagy pedig akkor, midőn a munkát, már nem győzven, szerszámát földhöz vágja s nem a templomba — hanem a korcsmába megy, buját felejtendő, reménytelen létét megátkozandó s a társadalom ellen fellazulandó.

Látunk május közepétől kezdve egész october végéig tartó majáleseket, melyeken, — nem, mint néhány tized előtt, a városok légkörét, zaját és gőzét megunt család apa a tavaszi illatos levegőt, s a berkek üdítő hűvösét élvezendő, nejt és

gyermekait jókor reggel a zöldbe ki viszi, utóbbiakat egy egész napou át kényük kedvük szerint futkosni, mezei virágokat szedni és henteregni is engedi, önmaga pedig a gyönyörűen rezgő légben spanyol várakat épít, s az édes far niente gyönyöreit élvezi; — hanem oly majáleseket, melyek hetenként 2-szer 3-szor estve kezdődnek, s reggel végződnek, melyekre a mama, leányait valamely, szabadban épült mulató kertbe viszi, ott egv nedves szobában egész éjen át tánczoltatja, — önmaga mivel a tánczteremben helye nincs, és ott különben is ülve vagy állva a hőséget és teljesen romlott levegőt ki nem bírja, leányait valamely jól nevelt fiatal ember becsületére bízván, a szabadban unatkozik, mi közben leányai, mihelyt szerit tehetik lihegve a hőségtől — s fuladozva a benn kifejlett gőzöktől, ki-ki menekülnek a szabadra, tüdejük fenekéig beszhandók a friss éjjeli levegőt, s magokat, udvarlóik kíséretében egy kis körsétával a legközelebbi bokrok közt, az éj további kedves uradalmaira erősítendők s melyekről végre reggel felé, jó vagy rossz időben, esőben, sárban vagy a hajnal hannatában és csillagos, de borzogató árnyában vezeti őket haza, azon Ígérettel, hogy a tavasz, nyár és ősz folyamán ez élvezetben még néhányszor részesítendi.

Ugye bár, szót sem érdemel az úgynevezett majálesekkeli hasonló visszaélés?

Hát nevezzek-e meg hölgyeket, kik az ily ártatlan multságoknak test- és lelkiileg áldozatai lettek! — Minek, — tekints magad körül nyájjas olvasó, s bizonyosan magad is felfedezed azokat.

A böjt elején — vagy a mi még ildomosabb, a nagy hét előtti szombaton látunk zajos házi tánc-multságokat, — estétől világos viradtig.

Alig ismerék nagyobb impertinentiát, az efféle passiónál; s vájjon mi bírja reá polgártársainkat, hogy a nép vallásos érzelmét hasonló arczulcsapásokkal botránkoztatásák, — mert tagadhatlan, hogy ez időszakban sokkal több zajos házimultság tartatik, mint — a farsangot kivéve — az év minden más szakában!

Talán közönyösségüket, vagy megvetésüket kívánják ez

által tanúsítani a vallás szabályai és törvényei iránt? Istenem, hisz erre a mívelt világ irányában elég más alkalom is kínálkozik s azokat bizonyosan és épületesen fel is használják: oly alkalmak, melyek legalább az egyszerű népet nem zavarják meg fogalmaikban. Mi gyönyörük vagy céljuk lehet a botrány e nemében? Azt hiszed e te civilizált ember, hogy korlátoltabb polgártársad, ha példadon megzavartatik, majd hozzád hasonló ildomos atheistává vagy racionalistává válik? — Korán sem, vedd el hitét, vallását, és nem philosophussá, hanem communistává és petroleurré teszed őt, saját és a társadalom vesztére.

Vagy csak az előkelőség viszketege bánt? De nem veszed-e észre, hogy az előkelő emberek rendszerint jól nevelt emberek, s a miveltségnek első és főkelléke, — mondhatnám criteriuma abban áll: a mennyire lehet mindent kerülni, mi társaidnak kellemetlen, mi őket szokásaikban, érzületükben, vallásos meggyőződésükben sérti, mi őket hasztalan irigységre vagy keserűségre ingerelheti, pedig bár mit mondasz, a vallásos érzület a népben még ki nem halt, csak el van nyomtatva és mosódva a társadalmi botrányok özöne által, s bizonyos lehetsz benne, hogy orgiáidat, morogva szemléli; vigyázz, hogy fel ne lázadjon ellenök.

És e tekintetben is főleg katolikus polgár társaink tüntetik ki magukat. — A zsidónak esze-ágába sem jutna sátoros ünnepeken, vagy a „hosszú napokon“ táncz-mulatságokat rendezni, s még a protestánsok, de általában minden más vallásbeliek is respectálják saját felekezetük szabályait és társaik közérületét. Ebben is csak mi, kik katolikusoknak valljuk magunkat, értük el a civilizatio azon magasabb fokát, melyen nem csak minden vallásos előítéleten túl telietjük magunkat, de sőt demonstrálunk azok ellen — el-lenségeinknek nem csekély kárörömére és mulatságára!

Aztán hát a civilizatió, az emberiség jóléte és tökélesbitése csakugyan megkívánja-e, hogy minden fék megszakittassék, hogy minden szeszélyeinket és szenvedélyeinket kielégítsük! s hogy erre még a népek millióit is példánk-kai oktassu

Feltűnő, hogy a hajdani bölcsek, kik a bölcsesség kövét és kulcsát, ínég csak keresték, az emberi erő és boldogság legbiztosabb eszközét a szenvedélyek fékezésében, az önmegtágadásban s önkénytes nélkülözésekben helyezték és hirdették: hogy „quo quis sibi plura, negaverit, a diis plura fexet;“ — mi pedig, kik ezen kulcsot a kereszténységben már bírjuk, a szabadsággal visszaélvén, azt hirdetjük, hogy minden fék megszakítandó, hogy csak akkor szabad igazán az ember, ha szenvedélyeinek és szeszélyeinek semmi útjában nem áll; pedig látjuk a szomorú eredményt: innen a sok fiatal aggastyán, innen a sok életunt ember. Kem is gyanítják mai bölcseink, mily élvezettől fosztják meg a népet mindennek felszabadításával, nem gyanítják, mily elégedetten nézet az, a böjt elébe a „tyúkverő“ farsang fáradalmi után — s a húsvétnek — az ájtatos csendben elmélkedésben és kedvelt nélkülözésben eltöltött böjt után!

Látunk 17—18 éves jogászokat s egyéb akadémiakusokat, kiknek tanáraik volnának ugyan, de előljáróik már nincsenek, csak hogy alig lépnek az életbe, s ismét előljárók és szabályok alá jutnak, s melyeket azután elviselniük annál inkább esik nehezükre.

Nem szeretem a fejlődő fiatal embert. A gyermekben is jobb szeretem az elevenséget, — még a hevesebb természetet is, mint az aluszékonyságot, bábszerű hajlékonyságot és minden akarat hiányát, mert az elevenség élet, s maga a szenvedély is — bizonyos korlátokig — erőre mutat, mely ronthat ugyan, ha a törvényszerűség medréből kiárad, de a jóban is nagyszerűt mívelhet, ha helyes irányban vezetetik. Csak vezetés, de szorgos vezetés — oly utón való vezetés kell annak, mely a szirteket egy felől, és sima lejtőket másfelől gondosan kikerüli — mindaddig, míg a fiatal ember, — az erény és törvény iránti tisztelet, s a kötelességérzet természetévé, szokásává válván, és ebben épen az önmegtágadás és fegyelem által megedződven — bizton magára hagyathatik.

Most azonban ifjúink már teljeskorú független polgároknak tekintetnek, kiknek belátására bízni lehet, vájjon

hallgatják-e az előadásokat, vagy a kávéházakban, színházakban, táncztermekben, politikai klubokban töltik idejüket, ez az ő dolguk, legfeljebb szülőiké, kik őket távolról figyelmükkel nem kísérhetik, kik tehát az évek eltölte után tapasztalják gyakran, hogy nevelésre szánt ezreik az ablakon, kihányva lettek, s gyermekeik a jeunesse dorée köreiből, telve tapasztalással, — de miben! — és annál üresebb zsebbel, fővel, és kivált szívvel gyakran életuntán térnek szüleik szerényebb körébe.

Az anyakönyvekből kivihető, hogy azon gyermekek száma, kiknek csak anyjuk íratik be, évről évre emelkedik. Pedig hisz most már lassan-lassan mindazon akadályok elháríttatnak, melyek a házasságnak útjában álltak, mint például azon vér lázító kényszer! miszerint ez csak valamely pap előtt köthetett, — de elháríttatnak ám azon erkölcsi akadályok is, és pedig gőzerővel, melyek eddig a szívtelen libertinage útjában álltak, és a női erény védelmére szolgáltak, s anuál inkább növekszik modern civilizációnkkal, s ennek irányával a luxus, mi mellett ma-holnap házasság is csaknem elérhetlen luxuscikké válik.

Látunk strikeket, tömeges munka-beszüntetések, melyek egyelőre csak is a drágaságot növelik, mely nem fokozatosan — nem az általános kereset-módok arányában terjed, hanem az egyes munkás és iparos-osztályok verditje alapján, végromlásával azon szánandó osztálynak, melynek jövedelmei állandók, a tisztviselőknek, kiket“ az állam, mely maga is általános szédelésben szenved, illő díjazás által az anyagi és erkölcsi sülyedéstől megóvni nem képes.

Találunk sok szép dolgot is a városokban. — Látjuk a tudományok terjedését — előhaladást a szépművészetben, nagyszerű műveket, különféle jótékony intézeteket, csak hogy ha e mellett szemlélem azon lázas ingerültséget, azon túlfeszített erőmegfeszítést, melylyel kiki csak is anyagi javulásra, minden ároni gyarapodásra törekszik, mindig eszembe jön Martba az ő gondjaival s anyagi fáradalmaiban, kinek Krisztus azt mondá, hogy Mária a jobbik részt választotta.

Hát a vidéken? — A vidéken látjuk tekintélyesebb birtokosainknak eladósodását, tönkre jutását. — Az idegen s főleg zsidó birtokosok feltűnő szaporodását.

Nem vagyok zsidó polgártársainknak ellensége, de hogy fajunknak különös érdekében állna, hogy hazánk földjének nagy része idegenek és zsidók kezére jusson, azt belátni képes nem vagyok; s különben is e pontnál, ha igaz az, hogy zsidópolgártársaink az ő különös-szerű vallásos, társadalmi és nemzetiségi fogalmaik mellett is a hazának ép oly hű fiaivá válhatnak, mint bármely tősgyökeres magyar, — még is megfontolásra méltók azon okok, melyek az ő gyarapodásukat e téren keresztény magyar honfiaink rovására eredményezik.

Hiszen ha nem is Magyarországon, de a Lajthán túl legalább a túlliberalis sajtó leghatalmasabb része az ő kezükben van — a modern civilizációnak, mindent nivellírozó szabadelvűségnek és mindennek, mi állítólag a közjólétet anyagilag előmozdítja, ők is tevékeny hirdetői, nem csak ' a catholicismust, de sőt, alapjaiban magát a kereszténységet is ők csaknem épen úgy ostromolják, gúnyolják az ész tüzevel, minden salakjaitól tisztítani törekeshetnek, mint katolikusaink önmagok; — övéké is tehát a dicsőség; ha tanaik jót eredményeznek — de részesülniük kellene a felelőségben és a károkban is, ha tanaik ilyeket eredményeznek — s íme ők gyarapodnak nem csak anyagilag, hanem szellemileg is, midőn mi keresztények, s főleg mi katolikusok a modern polgárosodásnak sok keserű gyümölcseit élvezzük! S még is ezt könnyű magyarázni: ők tudják mit tesznek, mi a csalékony fénytől megvakítva, önmagunk duljuk fel fészünköt! A zsidóság zöme csak mosolyog philosophiánk felett, ő maga ragaszkodik Jehovájához és ősi váltásához, azon néhány Spinoza, kik őszintén hirdetik a nationalismust, azon journalisták, kik maguk sem valódi zsidók, sem keresztények legkevésbé sem hatnak a zsidóság vallásos meggyőződésére, legfeljebb türetnek, azon meggyőződésben, hogy az általuk okozandó zavar e különösen szívós és okos fajnak csak is hasznára válhatik.

De nem szólok többet erről, nehogy izgatni látszas-

sam, holott ez koránsem szándékom, sőt ellenkezőleg kívánám, hogy mi keresztények is zsidó polgártársaink példáján okulván, megszűnnénk már valahára önmagunkat gúnyolni, önmagunkat — főleg erkölcsileg gyengíteni s ezzel anyagi jólétünket is veszélyeztetni.

A földművelő nép már szinte civilizálódik, ha nem is telkei, de legalább bútorai bizonyosan szaporodtak. — ő már szellemileg is előrehalad, itt-ott már a lapokat is olvassa, — talán a „Religiot“ talán a „Pesti naplót“, a „Reformot“, a „Magyar Államot“? Koránsem, sokkal inkább kezébe való — sokkal élvezetesebb lapokat olvas az: a szélső balpárt olcsó élez- s egyéb zuglapjait, melyekben a nép véghetetlen variatiookban arra taníttatik, hogy csak is ő a társadalom magva, ereje, hogy az uralkodó párt hazaárulókból, jogfosztókból áll, hogy a kormány erőszakos eljárásával minden intézkedést megakadályoz, mely az ő javukra, azőelőlévhetetlen jogaiknak kivívására czéloztatik, hogy ebben az uralkodó-pártnak leghívebb és legtevékenyebb czimborái, a clericalisok, az ultramontánok és feudalisták. És csuda-e tehát, ha a nép, volt földesurának tág erdeit és telkeit keserűséggel, és irigy szemmel tekinti, pedig nem valami magasabb közgazdászati szempontból, hanem csak is azért, mert azok után, mit apostolaitól naponkint hall, lehetlen nem hinnie, hogy mind ez csak bitorlás útján juthatott s maradt egyesek birtokában.

Hiszed-e ó nép-boldogító, hogy a vidéken ezrenként találatnak, kik tökéletesen meg vannak győződve, hogy volt földesuruknak pusztái, s főleg erdei melyekben ők is a száraz galyakat szabadon használták, nem annak tulajdona, hanem az ő sajátjuk s hogy adandó alkalommal azt legjobb hiszemmel elfoglalni s felosztani készek, hogy innen azon tömeges birtokháborítások, melyeknek megakadályozására s megtorlására sem törvényeink, sem bíráink száma, kik csak normális állapotokra számítvák, nem elégségesek. Pedig ez szórólszóra igaz! — Igaz, hogy a nép nagy része a fennálló rend, a törvény és igazság kiszolgáltatása iránti kellő tisztelettel nem bír, hogy annak csak kénytelenségből veti magát alá akkor, ha másként, nem cselekedhetik.

Ugyan ezen nép, mint forrása a polgári rendnek és jogoknak, idősazonként, midőn tudniillik hivatva van ítélni a felett: kire bízva a törvények alkotását s azoknak érvényesítését, pénzzel, hamis ígéretekkel és phrasisokkal capacitáltatik, melyekből csak azt érti meg, hogy ő volna az ur, ha a feudalisták és az ultramontánok útjában nem állnának.

Látunk a vidéken úgynevezett községi iskolákat, melyekben a morál egy általános katechismus szerint tanítatik, melyekből a feszület lopva, vagy demonstratíván eltávolítottatik. — Ezen vívmány egyébiránt szinte elég fontos arra, hogy külön czikkben illusztráltassék.

Tapasztalunk a városokban úgy, mint a vidéken, még sokfélét, melyeknek leírása, de csak kijelölése is könyveket igényelne, holott én csak röpiratot szándékozom kibocsátani — sem időm sem kedvem nem lévén a modern társadalom minden kinövéseit ex asse bírálgatni.

De látunk sok szépet és jót is, és én koránsem kicsinylem az ész és modern civilizációnak nagyszerű vívmányait.

Csak az a kérdés: váljon valóban vívmány-e mindaz, mit a világ ilyennek tart s váljon az, mi valóban nagyszerű, szép és jó — nem tartathatik-e fenn a nélkül, hogy egyúttal ne kockáztatnók érdekeinket, — aláásnék a morált és ezzel magát a társadalom támaszát és talpkövét, is? Váljon e jó úton vagyunk-e? váljon előre haladunk-e erkölcsileg is, elértük-e már a maradandó anyagi jólétnek és megelégedésnek bizonyos fokát? — Én azt hiszem, hogy nem, nem. — Én tisztán látom, hogy azon ut, melyen jáiuk, erkölcsünknek tökéletes megrontására, a társadalom veszélyeztetésére — a már elért anyagi vívmányok feldulására, s egyenesen a despotismus karjaiba vezet.

Miért? azért, mert létünk céljául ez életet tűzzük ki, mert az Isten trónjára eszünket emeltük fel — minden valóságos érzületet gúnnnyal és példáinkkal kiirtani törekszünk, minden pozitív vallást megtámadunk — már pedig ez élet senkit ki nem elégít, a pozitív vallás összetartó, megnyugtató erejét pótolni — és e nélkül a társadalmat s annak anyagi vívmányait megóvni s fentartani nem lehet.

Ha mindez igaz — pedig igaz, ismét az a kérdés merül fel: vajjon mi az, mi bennünket, ily veszélyes szirtok közé vezetett?

A szabadelvűség hamis fogalma és kinövésai.

A vallás — s annak szolgálai ellen naponkint szórt hamis gúnyos és rágalmozó phrásisok s a sajtó féktelensége.

Nézzünk ezeknek szemébe s lássuk, igaz-e, hogy ezek oly pusztító hatással bírnak!

Immár szemtelenül a nyílt
Színpadra vitted, tapsolod ápolod
A fajtalanságot, mely az ő
Népeket és Szodomát letürlé.

— Bábeli tornyokat

Ős erejét lekötendi — s íme

Mint Róma hajdan, Caesarok ostorát
Még csókolandod, gözműveid között
Elfőjt a barbárság, mely ismét
Századokig ura lesz a földnek!

Liberalismns.

Én liberális vagyok — legalább annak tartom magamat, még Krisztus tana is liberális! Mert minden embernek Isten előtti egyenlőségét hirdeti, sőt a szegényeket és a kisdedeket bizonyos tekintetben előtérbe helyezi — és több helyen magasztalja a szabadságot, melynek legnagyobb fokát az ember a szenvedélyek lebilincselése, s a büntőli menekülése által érheti el.

A valódi liberalismust és szabadságot annyira szeretem, hogy annak korlátait csak társaim szabadságában és jogaiban, a társadalom alapfeltételeiben, a lélek és bizonyos absolut igazságok igényeiben, s az emberiség végczéljának biztosításául fennálló bizonyos autoritásokban ismerhetem el. A szabadság a mely nem ől, mint az emberiség megbecsülhetetlen kincse ezen korlátokig igen — de azokon túl

boszulatlanul már nem gyakorolható. — Ez volt mindig az én mértékem — látom, hogy túlszárnyaltattam, valamint sok más, nálam befolyásosabb s hatalmasabb ember — ki a szabadságért lelkesült.

És ez is szabadságunk leggyengébb oldala, legveszélyesebb szirtje: hogy valamint a hatalom mindig terjeszkedésre és túlcsapongásra törekedik — és azért, ha a szabadság és rabszolgaság közötti folytonos fluctuatiót, a szabadság rombolásait kikerülni s az emberileg elérhető anyagi és szellemi vívmánvokat fenntartani kívánjuk, okvetetlen szükséges, hogy tisztán felismerjük azon határokat, melyekig a valódi szabadelvűség terjedhet s melyen túl ez, már az emberiség legveszélyesebb ellenségévé — féktelenségévé válik.

A természet és “törvény korlátain túl terjesztett szabadság egy ideig anyagi előnyt nyújt ugyan a ravaszoknak — és azoknak, kiknek a hazard-játékban nincs mit veszteniük és azért látjuk a radikálisok apostolai közt — néhány jóhiszemű rajongó mellett, leginkább az intelligentia proletáriusait, az „après mois le deluge“-féle bölcsesség ravasz képviselőit, de ilycs, a zavarban űzött dús halászat soká semmi esetre sem tarthat, mert végre a jóhiszemű együgyűbb tömeg is rájut a mézes gyümölcs fanyar magvára — elveti ezt magától, felkerekedik — és miután már semmi sem áll útjában saját akaratán kívül, mely mint tanuló, souverain — feleletre vonja mestereit, osztozni kíván velők a szabadság minden gyümölcseiben, még pedig azonnal és egyenlően, minden tekintetben, mert hisz ő tőlük tanulta, hogy rendeltetése már e földön teljesíthető, s teljesítendő, s végre belátja, hogy ha ez igaz: akkor a nemzedékek jövőjére való utalás, a túlvilági életre eddig nyert váltóknál sokkal inkább neveztetetik mystificationnak — sokkal inkább üres phrasis gyanánt tekintendő, mert a túlvilági váltó, kinek-kinek saját nevére és saját előnyére szól, midőn a jövőendő nemzedékek jóléte, egy materiálistára nézve csak nagyon parányi érdekléssel bírhat; — és mivel az általános népboldogítás, a földi javak egyenlő élvezete kivihetetlen s magok ezen tanapostolai sem hajlandók a saját részökre kivívott előnyöket

közrebocsátani: lesz tehát erőszak, rombolás és boszúállás; — innen sokaknak sóhaja a régi rend, és egy hatalmas kéz után, mely azt ismét helyreállítani képes — szóval, egy dictator után, ki a társadalom szekerét ismét az elhagyott kerékvágásba vezesse!

Ez a szabadság túlesapongásainak természetes — és már több ízben tapasztalt lefolyása és vége, — melytől aztán a polgári szabadság abc-je újan kezdődhetik.

Liberalismus a liber és liberális szóból ered, s így már etimologicus értelménél fogva is józanul csak azon határig terjedhet — melyen túl az egyéni és polgári szabadság gyakorlata már más hasonbecsű — vagy még felsőbb érdekeket sért — s melyen túl a liberalitás már nem jótékony hatást gyakorol, — hanem a természetes társadalmi viszonyok erőszakos felforgatását, elérhetlen vágyak felidézését eredményezi — elégedetlenségre s egy részről cs egy ideig — túlságos erőmegfeszítésre — másrésztől és véglég kimerülésre és elpuhulásra vezet.

Mi légyen szabad — és mennyire terjedjen a szellemi és anyagi javak bőkezű megosztására törekvő nagylelkűség „liberalitás?” — Ez a kérdés — melyre nézve a társadalmi életben a helyes közép út eddig még soha fel nem találtatott. — Tudom, hogy semmi sem tökéletes a földön, de mi bizon e tekintetben a tökélytől még nagyon is távol vagyunk.

Mit tartok én egyénileg és társadalmilag szabadnak, azt fenntebb a szabadság korlátainak megérintésével általánoságban kifejtettem. Igaz, hogy ezen korlátok meghatározásánál sok függ az okoskodónak, a lélek halhatatlansága, az Isten léte, és annak közönségesen tulajdonított attribútumai feletti nézetétől. Megengedem, hogy ezekben sokan — habár talán mindig önhibájuk folytán, kételkednek — s hogy ily egyesek a szabadság korlátait minden tekintetben igen csekélyeknek képzelhetik; sehogy sem engedhetem meg azonban, hogy ily kételyeket ápolni, vagy csak terjesztésüket is megengedni a társadalomnak érdekében álljon — sőt határozottan állítom, hogy még a legcsökönyösebb skeptikusok-

nak is túlnyomó része — mely gondolkozni tud — elismeri, miszerint vallás, — még pedig positiv vallás nélkül a társadalom fenn nem állhat, s hogy az úgynevezett morál — mely ha nem vallásos — üres szóvá válik, a positiv vallási, mely a túlvilágra, az Istennek mindenhatóságára s igazságára számít, soha kipótolni nem fogja, — még akkor sem, ha a nép az emberi tő: vények és a becsület szabálya iránti tiszteletre, a legszorgalmasabb polgári nevelés által is folytonosan taníttatnék és szoktattatnék.

A materialismus civilisatori utópiája abban áll: terjeszteni — a nép dogmájává emelni az összes emberiség fokonzkinti materiális tökéletesítése iránti magasztos fokékonyságot, elhíttetni vele, hogy ezen nagyszerű eszmének hozandó minden egyéni áldozat kielégítő élvezetet nyújt, s hogy végre az önérdek is parancsolja kinek-kinek hogy respektálja mások jogait és a társadalom előnyeit — mert ha más is követné egyesek kicsapongásait, ez végre mindannyinak jólétét aláásná.

Hasztalan erőködés — üres phrasis — és szappanbuborék! mely szép ugyan mint a szivárvány, de a legelső légvonásra szétpattan; — vedd el a nép hitét a túlvilágban — az Isten büntető, jutalmazó s mindent kiegyenlítő igazságában — adj neki alkalmat — és ilyes a ravasznak soha hiányozni nem fog — hogy önérdekében észrevétlenül — tehát anyagilag úgy mint szellemileg büntetlenül csalhasson, lophasson — saját önjének számtalan idegen életet és jólétet feláldozhasson: és tenni fogja ezt — tenni fogja legalább is kilenczvenkilencz a száz közül. — Még maga a becsületérzet — a jól nevelt embernek e hatalmas bástyája is enged és ledűl alkalmilag a hideg ész ostroma alatt — mely azt bizonyítja folyton, hogy a becsület meg van addig — míg az ember becsültetik, becsültetni fog pedig mindaddig, míg a becstelen tettek napvilágra nem jutnak; mert maga a becsületérzés is akkor szilárd, ha vallásos érzülettel van kapcsolatban s míg az önérdek tüzeiben felnem olvasztatik s át nem alakíttatik, mint a vas, mely öntött állapotban már sokkal törékenyebb.

Tovább mehetnék. A tapasztalás és számtalan kétkezők nyilatkozata bizonyítja, miszerint ezen egyesek még önmagukra nézve is szerencsétlenségnek tartják, hogy hitüket veszítették; mi szintén csak arra mutat, hogy a vallás utáni vágy az ember természetében áll, miben azonban minden őszinteség “mellett még is a képmutatás bizonyos neme rejlik — mert nézetem szerint a hitet kiki meg — vagy visszaszerezheti, s ahhoz egyéb források hiányában, vagyis inkább kiszáradása esetében, egy igen biztos praktikus út is vezet, melyet — ha jól emlékszem egy szentéletű nő jelölt ki ezzel: „Tégy úgy mintha hinnél, és hinni fogsz.“ — Persze egy kissé“ kényelmetlen út arra nézve, ki ehhez nem szokott, de kitartás mellett tökéletesen biztos.

De bánni legyen is az egyesek nézete, annyi bizonyos hogy a vallásnak, a pozitív vallásnak kiirtása a társadalom felbomlására vezet, hogy tehát a társadalomnak a vallás fenntartására és terjesztésére kiválólag érdekében áll, sőt létfeltétele gyanánt tekintendő — hogy tehát hamis, káros és felette veszélyes mindazon szabadelvűség, mely a nép vallásos érzületét megzavarja, vagy csak általános — mindenki által vitatható, ostromolható és idomítható, közkérdéssé alacsonyíthatja, hogy tehát a józan szabadság koránsem követeli; de sőt éppen a lélekismeret szabadság érdeke tiltja mindazt, mi által a vallás profanálódik, s eredetének transcendentalis jellegétől megfosztatik.

Következik innen, hogy bizonyos tanok, mint legalább is a lélek halhatatlansága, az Isten léte és igazságos volta, absolut sérthetetlen s megtámadhatlan igazságok gyanánt tekintendők, s mint ilyesek minden támadástól megóvandók — hogy tehát az emberiségnek és így a társadalomnak is nem egyedüli — nem végcélja az anyagi jólét terjesztése, hogy az ennél minden esetre magasztosabb célnak, a lélek rendeltetésének érdekében az egyház igen is a társadalom által gyámolítandó, tagadhatlan, hogy annak a vallásra, s az ezt képviselő egyházra valamint viszont ennek is az állam ótalmára szüksége van — hogy tehát e két főtényező ez emberiség rendeltetésének kockáztatása nélkül egymástól el nem választható.

Megengedem, hogy egy különböző vallási felekezetekből álló társadalomban az ezek közti szellemi harcz az egyes felekezetek köréhez tartozik — de innen még a jogegyenlőség tekintetéből sem lehet szorosan közetkeztetni, hogy a többség saját létező előnyeiről, a mennyiben ezek a vallásnak valódi érdekére vonatkoznak, a kisebbség javára lemondjon — mert nem kell felejteni, hogy az egyházi jogok abban különböznek minden más jogoktól, miszerint emezek a birtokló sajátjai — és időszerintiek lévén a birtokló által mindig szabadon megosztathatnak, sőt azoknak megosztása legtöbb esetben, a nagylelkűség jellegét viseli, — midőn az egyházi jog arra nézve, kit érdekel, okvetlen isteni jog gyanánt tekintendő, mely felett tehát semmi áron alkuba nem bocsátkozik.

Nem akarnék félreértetni; — nem erőszakos terjesztésről, a vallás, illetőleg egyház érdekeinek nem igazságtalan érvényesítéséről van itt szó: a vallás, mely azt tanítja „ne ölj és ne orozz“ sem erőszakot sem jogtalanságot gyakorolni nem fog, sőt ezt elvileg is megveti és kárhoztatja; — csak arról van itt szó: miszerint jogegyenlőség tekintetéből az egyház bármiféle társadalmi anyagiérdekek tekintetéből saját magasztosabb érdekeit feláldozni nem tartozik, sőt jogosítva sincs.

Nem a szabadság követelménye, — hanem annak kinövése gyanánt „tekintendő,“ tehát mindazon tan, mely a jogegyenlőség ürügye alatt az egyház előnyei feladását, javai megosztását,“ befolyásának megbénítását követeli, s hogy mindezt a jogegyenlőség és az állam fenntartása és előhaladásának érdeke a gyakorlatban sem követeli, bizonyosága ennek azon eljárás, mely a különben nagyon is civilizált oly államokban gyakoroltatik, hol a liberalismussal szinte igen kaczerkódó — de nálunk katolicusoknál sokkal eszélyesebb felekezetek vannak többségben. — Tekintsünk például csak a szomszéd Poroszországra — szinte teljhatalmat a f f e c t á l, s a dictator szerepét j á t s z a ott ugyan az állam, de csak is a katholicismus rovására; a protestáns egyház autonómája, az iskolára és népnevelésre való befo-

lyása! Ó ez még a proforma általános rendszabályok mellett is — az alkalmazásban legalább, bölcsen megkíméltetik. így van ez más protestáns államokban is — csak mi civilizált katolikusok vagyunk e tekintetben túlliberalisok, azért — mert nem vagyunk igazán katolikusok.

A mi Éjszak-Amerikát illeti, erre nézve lesz alkalmunk alább visszatérni, azon indokokra, melyek innen is a „szabad egyház a szabad államban“ féle theoriára vonatkozólag meríttetnek.

De vannak a szorosán vallásbeli alapigazságokon kívül még egyéb közönségesen elismert igazságok is — a morál körében, melyek szintén abszolút érdekűek, melyeket tehát a megtámadástól megóvni az államnak legszentebb kötelessége, melyeknek gúnyolása — nyilvános botrányok általi profanálása nem józan szabadság, hanem felette veszélyes féktelenség, mely a társadalmat épen alapjaiban támadja meg, s ha jókor meg nem zaboláztatik, okvetlen romokba dönti.

Általában a szabadság csak addig józan és jogosult szabadság, míg az emberiségnek magasztosabb — és a társadalomnak mint ilyennek felsőbb érdekeit és létfeltételeit meg nem támadja.

Lássuk tehát nem üzetik e ma az egyéni vagy politikai szabadság és szabadelvűség ürügye s ezime alatt valószínű féktelenség és szabadosság, mely a szabadságnak fenn érintett természetes korlátain túl a társadalom mezéjét áradással, terméséit pusztítással — építményeit bomlással — sőt az éltető légkört is vég megrontással fenyegeti.

Igen is. — Eltekintve a sajtó bűneitől — íme csak néhány példája a féktelenségnek:

Váljon nem szabad-e ma tényleg legább, a rágalom — nem csak egyesek, de a hatalom, az auctoritás minden neme irányában is? — nem szabad-e ma a morál — nem csak a vallásos morál, de az emberi természetben gyökerező közérkölcsiség megtámadása és kigúnyolása?

Van-e szentebb és becsebb valami — csak tisztán társadalmi szempontból is tekintve a családi élet, a házassági

intézet szilárdságánál — a szűzies tisztaságnál? — És respectáltatnak-e ezek korunkban?

Ha a vallás-egyház és ennek szolgálai rágalmaztatnak és kigúnyoltatnak az ma figyelmet sem érdemel; — ha a polgári hatalom — mely ma a nép akaratának kifolyása, rágalmaztatik ez ma csekélység — ennek megtorlása is csak kivételes esetekben megkísértetik, de koránsem érvényesíttetik — és hogy ezt az esküdtszékek útján érvényesíteni nem lehet, már magában ez is a demoralisatio magas fokára mutat! Hol van az auctoritás — vagy nem szükséges-e ez? a milliók józan belátása — vagy a bajonetek fogják-e ezt helyettesíteni, vagy talán a modern népnevelésnek, még nagyon is távol levő és problematikus fejlődése? — Igen, talán egy ideig, de sokára bizonyosan nem s maga a népnevelés is csak úgy lehet üdvös, csak úgy válhatik a társadalom biztosítékává — ha vallásos alapon fejlődik. — Egyébként soha sem; egyébként csak ravasz és ügyes egoistákat fog képezni, kik saját istenesített énjüknek alkalmilag mindent feláldozni vészek!

Hát az-e a józan szabadság, mely a vallás szolgálait a színpadra hurczolja, — képekben illusztrálja — mely ott és mindenfelé a vallásos érzületet kigúnyolja vagy legalább is valami eszményi vallásba olvasztani törekszik — mely a színpadon félig meztelen alakokat léptet fel, fajtalan cannokkal gyönyörködteti a közönséget — mely orpheumokat épít! sat. — Válgjon józan szabadság-e ez?!

Vagy talán a „felekezet nélküiség“-nek a „confessionslos“ bölcseknek — törvényszerű, positiv, államilag elismert jogosultsága és szentesített botrányai — vagy a polgári házasságnak törvény útján pozitív behozatala fogja-e a nép vallásos erkölcsiségét, a házassági intézet szilárdítását eredményezni és terjeszteni — válgjon a modern civilizatio ezen vívmányaiban áll-e a józan szabadság — mely éltet s a társadalmat megszilárdítani — az emberiséget rendeltetéséhez vezetni képes?

A valódi szabadság igen is követeli, hogy mindenki minden nem tilos gyümölcsben részesülhessen — a pol-

gári jogokat mindenki gyakorolhassa — saját erejét szabadon kifejthesse, mindenkiből minden lehessen, az út, mely nagyra és jólétre vezet, mindenki előtt egyengettetnék ennek akadályai elháríttasanak, sőt a gyengébbek ez útkjában gyámolítottassanak — de innen koránsem következik, hogy a gyümölcs élvezése azoknak is megengedtetnék, kik azt megemészteni nem képesek — hogy a csecsemő is lúd-májjal tápláltassék — hogy valakire oly jogok gyakorlása bízattassék, melyek, horderejőknél fogva az államra válságosak lehetnek; melyekhez telit előkészület és szakértelem kívántatik, hogy végre mindenkiből legyen is tetteleg minden.

A szabadság legveszélyesebb kinövése tehát azon irány, mely a veszélyes gyümölcsök megízlelésére s végeredményében a communismusra vezet — mely a szükséggel küzdő, az állam szerkezetével, annak igényeivel és alapfeltételeivel nem ismerős tömeget, annak vezetésére hívja meg, s ha egy theologusra például a csizma-készítést bízni nem lehet — annál kevésbbé célszerű a törvényhozó megválasztását — s ennek eljárása feletti bíraskodást arra bizni, ki a politikához annyit érő mint a hajdú a harangöntéshez — sőt még kevésbbé, mert a theologus a csizmát legfelebb is épen nem, vagy rosszul készíti el, mi nem nagy szerencsétlenség — de az, kinek a politikához sem kedve sem értelmisége nincs — s ki meg, — mert „paupertas maxima meretrix“ — a szenyek önérdék vesztegetéseinek — rendszerint igen szájas és hízelgő hamis próféták ámitásainak is áldozatává válik — e befolyásával kiszámíthatlan károkat okozhat.

És koránsem áll — bizonyos korlátokon túl, azon feltevés, miszerint az ilyes joggyakorlás a tömeget politikailag érleli, mert ez circulus vidciosusra vezet. — A politikai jogok gyakorlatához politikai érettség szükséges — azt a nevelésnek s ennek folytán a politikai érettségnek — a hivatott physical s erkölcsi függetlenségnek megelőznie kell — Elég ha e jogokat a képességgel, a független állással mindenki megszerezheti.

Téves tehát, és felette veszélyes azon tan, mely általános szavazatjogot vagy csak a politikai jogoknak túlságos kiterjesztését is sürgeti és vitatja. Tessék csak komolyan visszatekinteni a választási harcokra s azon eszközökre, melyekkel a nép nagy részét a felforgató irány ellenében c a p a c i t á l ni jobbjaink részéről is szükségesnek találtatik!

Váljon mindig így lesz-e ez? — Nem veszélyesebb-e itt a gyógyszer, mint maga a nyavalja? nem vezet-e ez végzetszerű corruptióra!

Sokat mondhatnék e tekintetben de — sapienti pauca.

Tudom hogy az isteni törvények és a vallásos erkölcs pozitív fentartása sok tekintetben a társadalom körén kívül esik — s nem arról van szó, hogy ezeknek megsértését a társadalom mindig megtorolja, de roppant különbség van a botrányoknak eltűrése és pozitív megengedése és szentesítése közt — s ha az állam az isteni törvények megtámadóit mindig nem büntethet, innen még nem következik — hogy szabadságában álljon ilyes megtámadásokat egyenesen törvény útján megengedni és rendszeresíteni?

É mi történik most?

Sokat lehetne még e felett mondani — de röpiratot adok ki, melynek feladata, csak utalni a társadalom legveszélyesebb sebeire — melyek természetének, eredetének s gyógyításának részletes tárgyalása, foliánsokat igényelne. Csak egyet még!

Maholnap — ha így megy — majd az erkölcs fogalmai is megzavartatnak, ha minden a mi eszünkre és criteriumunkra bizatik — nemsokára az iránt sem leszünk tisztában, váljon mi légyen valóban erény és mi a bűn.

Minden — a legbadarabb és bolondabb thesisnek megvannak a maga ügyvédei — láttunk már, és látunk ma is civilizált embereket, kik azt hirdetik: hogy az erény csak üres phrasis, hogy például a tulajdon nem egyéb nagyszerű lopásnál stb. — a nagy többség azonban ma a tiz parancsolatot nyíltan még — talán Tartüffe-féle indokokból, megtámadni nem meri, ez még ma is pro forma legalább, érvényben van és pedig legalább a mi földrészünk minden népei-

nél, mert hisz Európa népessége túlnyomóan keresztényekből és zsidókból áll, kik a tíz parancsolat érvényét és áldásos befolyását, in thesi legalább elismerik.

Azt vélné tehát az ember, hogy legalább ezen tíz parancsolat oly valami auctoritás, melyet az államnak respectálni kell, melylyel legalább egyenes ellentétben semmi emberi törvény nem jöhet — s íme mit tapasztalunk?

A midőn az első parancsolat például azt mondja „fin vagyok a te urad Istened“ — ennek ellenében az állam azt hirdeti: hogy ő a polgárnak ura és Istene — ő ellenében más Isten parancsolatának engedelmeskedni nem szabad! — s te polgár, ha esküdnöd kell, nem a te Istenedre — hanem polgári becsületedre fogsz esküdni — mert hiszen meglehet, hogy Istenben nem is hiszesz, holott polgári kötelmeidben okvetlen hinned kell; az erre tett esküd tehát mindenesetre biztosabb — ily eskü a te lelkiismereted szabadságát is — mert mi ezt a tíz parancsolat daczára még e tekintetben is szabaddá teszszük — semmi tekintetben sem sérti!

A midőn például a 3-ik parancsolat azt mondja: „Megemlékezzél hogv ünnepeket szentelj- — midőn az 5-k parancsolat a gyilkoíást, a 6-ik a fajtalanságot tiltja — az állam ennek ellenében — nem talán csak túri, hanem egyenesen megengedi, sőt a közgazdászati érdekében kívánatosnak hirdeti: hogy az ünnepek ne szenteltessenek, hogy vásárnapokon át a keresztény — szombat napokon a zsidó minden munkát, úgy mint egyébkor végezzen — nyiltan, hogy a szabadság ezen üdvös és hasznos gyakorlatán a még korlátoltabb szegény hívők is okulhassanak!

És e tekintetben ismét mi katolikusok értük el a civilisatio legmagasabb fokát. — Az amerikai Egyesült-Államok csak legújabbban is szigorú törvénnyel biztosíták a vásárnapok szentelését. — Az igen iparos, de protestáns Angliában az ünnepeket még szigorúan megülik, s azért Anglia, bölcseink teoriáinak daczára, még is gazdag és erős, midőn Franciaország, a szabadelvűség hazája, az emberiség civilizátora a legszánalmasabb tehetetlenségben vonaglik — és maradni fog talán sok ideig — mindaddig, míg a vallásos

erkölcsiség útjára nem tér, hogy ezen regenerálhassák. — Ugyanakkor a civilisatio felkentjei tovább is mennek: az ünnepek korlátozását vagy is inkább végleges megszüntetését követelik — a párbáj szükséges és elkerülhetlen voltát vitatják — legújabbán is egyik kormánypárti napilap vezércikkének szerkesztője komolyan állítja s bizonyítani törekedett: hogy Bazaine tábornagynak legnagyobb bűne abban áll, miszerint föbe nem lőtte magát, mint előtte mások, az ő helyzetében kötelességszerűleg cselekedtek és ugyan akkor az állam tényleg a finomított fajtalanságot különféle alakban és cím alatt engedélyezi — és ezen állam, mely különben a nyilvánosságnak hódol, a titkos társulatokat egyenesen megengedi akkor, ha ezek feladata: az úgynevezett középkori előítéletek kiirtása, a positiv vallás elleni harcz, azon harcz, mely a „feudal“ „clericál“ és „ultramontán“ nevezetű szörnyek ellen minden oldalról és napon, szünet nélkül folytattatik!

Követeli-e mindezt a józan szabadság? — Koránsem! — Nem sérti-e ez egyeseknek jogait, szabadságát és legbecesebb érdekeit — nem rágódik-e ily szabadosság a társadalom alapján és kötelékein mint rozsdá a vason? De igen is — és pedig ezen rozsdá már is mélyen behatott a fen és összetartó vasba s ha mielőbb le nem ráspoltatik, talán csak néhány évtized — és Ninive elsülyed!

És mért emelsz még templomokat, miért
Tűröd az oltárt? — Ezt a te bölcseid
Már rég megátkozták — teremtvén
Újnemű Isteneket magoknak.
Mért nem mered hát végre lerontani
Ezt a keresztet?

Clerikál, feudal, ultramontán.

Azt mondám a bevezetésben, hogy részre nem hajló tanja és szemlélője vagyok a társadalom szédelgéseinek; hogy mint egy kis Demokrit kaczaghatok a kor magasszotos eszméin és művein. — Hibáztam! Gyermekeim vannak.

A teremtő bölcsesége, gondolám véghetetlen — ez a rosszat is előbb-utóbb jóra fordítja; az is igaz, hogy mint katolikus a hitet nem félhetem — vannak az egyháznak borús korszakai, de ezek — mint a vihar a levegőt, mindig csak tisztítják, felrázzák és erősítik elemeit — maga a vallás és az egyház előbb-utóbb diadalmaskodni fog — mert „contra eam nec portae inferi praevallebunt.“

— Nem a vallást — nem az egyházat féltém tehát — de igenis a seculumot. — azon korszakot, melyet a vihar ér, mely sokakat, igen sokakat elseperni, anyagilag és erkölcsileg tönkre tenni fog.

Ha annak, ki először száll a tengerre, háromszoros pánczél fődé mellét; valóban vasból legyen az ember ki ma erkölcsileg megállni kíván. A mi korunkban igazán nehéz embernek lenni! Anyagilag még egyideig ugyan megállhat, addig míg a catastropha be nem következik — de ha igaz az, hogy az embernek nem elég embernek lenni — ha szükség, hogy az erkölcsileg is ember legyen, ha a kereszténytől megkívántatik, hogy keresztény a katolikustól hogy katolikus is legyen — már akkor száz közül kilenczvenkilenc veszve van.

És hogy is álljon meg köztünk erkölcsileg, — és pe-riig kell hogv megálljon — a valódi katolikus, vagy csak protestáns is“, ha vallása szerint akar élni, — mely nem csak benső, de külső isteni tiszteletet is rendel és szabályoz. — Ha a műveltebb osztályhoz tartozik, az utóbbi, szenteskedő pietistának s az előbbi hígvelejű bigottnak gunyoltatik s ha gyónni megy vagy talán valamely egyházi körmenetben talál részt venni — no akkor már mint valami víz-özönelőtti tünemény bámultatik; mert a külső isteni tisztelet a műveltebb osztályoknál már végkép eltűnt a divatból:

Ha tettelg üldöztetnék ily különcz — ó ennek ő férfiasán szemébe nézne, ily üldözés neki csakhamar még számos társat is szerezne. — De nem, ő más fegyverrel támadtalak meg, a gúny, a lenézés fegyverével, mely a művelt emberre nézve legveszélyesebb — csaknem ellenállhatatlan.

Igaz hogy „justum actena cem propositi virum“ még a populáris aura sem tántorítja meg, s hogy magának elvégre még a bámészkodó tömegnél is kivívja a respectust, demily kevés mai világban azon justus, kiről az írás szól; Ez valóban ma oly ritka mint szüret után a szőlőfürt!

A vidéken, és az alsóbb osztályok ellenében e fegyver még kevésbé használtatik ugyan, s nem is oly ártalmas de igen is ostromoltatik ott is — a népnél, a vallás más oly fegyverekkel, melyek már is roppant pusztítást okoztak.

Ily veszélyes fegyver a művelt osztály példája. — „Exemplatrahunt.“ Mit is gondoljon a szegény együgyű ember papjának minden intései mellett is a vallásról — midőn látja, hogy a művelt osztály, melyről csak fel kell tennie, hogy tudja mit cselekszik, templomokat épít ugyan, de azokat soha nem látogatja — a papságot még tartja ugyan, de annak tanait soha sem követi, a böjtöt a naptárban megtűri ugyan, de maga soha sem tartja meg! Mi természetesebb, mint hogy azon gondolatra jöjjön, miszerint mindezen hocus-pocus csak is arra való, hogy őt az alsóbb osztályok millióit, túlvilági ígéretekkel az ördög körmeivel és szarvaival féken lehessen tartani.

De még ennél is veszélyesebb és pusztítóbb fegyver a nép vallásos erkölcsére nézve a botrányos ponyva-irodalom, mely naponkint és százféle alakban variálja előtte azon témát: hogy az emberiség és különösen az alsóbb osztály legveszélyesebb ellenségei a papok, az ultramoutánok és feudálok!

Váljon lehet-e csodálni, hogy nem csak a papság, de általában a valódi erkölcsi haladás minden őszinte barátja addig, míg ezen féktelenség nem zaboláztatik, a modern népnevelési irányt csak kételkedve és aggódva követi? — Váljon lehet-e csodálni, hogy a nép, mihelyt olvasni tanul, azonnal ily érdekes és igen olcsó olvasmányokkal foglalkozik, melyek kívánságát, s természetével és viszonyaival járó szenvedélyeit ingerlik — s hogy azokkal saturálva, végre lelki tanítóját gyűlöli, vallását önmaga, gúnyolja — még ed-

dig csak itt-ott kétkedve követi, de nemsokára okvetlen nyíltan megtagadja, s erkölcsi fékjeit széttépve a gyönyörű tanoknak gyakorlati alkalmazását is követelni fogja!

És hát mi is tulajdonkép az az obscurans, az a clerical, feudal és ultramontán? Igaz-e hogy ezek úgy néznek (ki, a hogy ma festik, hogy ők csakugyan saját, vagy mit tudom én kinek érdekében az előre való haladás, a polgárosodás kerekét vállalva feltartóztatni igyekeznek, s e célból minden elemmel, még a communistákkal is szövetkeznek — hogy ezeknek, sem hazájuk, sem az emberiség jóléte iránti fogékonyságuk nincsen?

Hazugság! és rágalom — a rágalom azon neme, melvet már Voltaire ajánlott a kereszténység kiirtására, tud^an hogy semper aliquid haeret.

Hogy az kitűnjék — tisztázzuk egy kissé a fogalmakat!

Van-e szükség papokra? — igen, mert papság nélkül a vallás egysége fen nem tartható.

Kötelessége-e a papságnak az általa szolgált vallás tanait fentartani, az őrizetére bízott egyház érdekeit képviselni? — Igen, ezt bizonyíthatni is felesleges, ha ezt nem tenné, hűtlen szolgává válnék — sőt mivel a vallást isteni eredetűnek tekinteni kötelessége, és mivel összeütközés esetében inkább kell az Istennek, mint a világnak engedelmessékednie, kötelességében áll, anélkül, hogy erőszakot használna, a vallás parancsait, a társadalom ellenrendeleitei daczára is követni, s az ezektől eltérést, amennyiben rajta áll, soha és semmi szín alatt meg nem engedni.

Ez tehát a clerus feladata — s midőn a clerus ezt teszi; ezzel nem veszélyezteti a társadalmat, sőt inkább annak valódi érdekeit mozdítja elő, mert ha a társadalom rendeleitei az isteni törvénynyel ellenkeznek, akkor az állam már ipso facto rász utón jár. Vagy kell-e ehhez bővebb illusztráció?

Hajdan az állam, ugyan azon jogokkal hírt mint ma. Hajdan az állam a bálványimádást parancsolta — sőt a legújabb korban is, csak a múlt század végével a mo-

dern civilisatio hajnalán bizonyos állani az észnek, a természetnek oltárt emelt s mindazokat kik ennek nem hódoltak, tetteleg üldözte! S meri-e állítani az, ki magát kereszténynek tartja, hogy ily törvény mellőzésével Dániel a babiloni — a régi vértanúk a római — a legújabb vértanúk a francia állam jogait sértették — hogy ezek Isten előtt is vétkeztek légyen? Igaz, hogy ezek az extrémumokhoz tartoznak, de ab esse ad posse datur argumentum s különben is az állam teljhatalmának egyenes consequentiái, melyekben — a kinek hite van — sehogy sem nyugodhatik meg.

Nem csodálom, ha ezen a hitetlenek és azok kik — a vallást is minden tekintetben vitatkozás és átidomítás tárgyává teszik — meg botránkoznak, mert ezek azon nézetben lévén, hogy a vallás is csak emberi mii és intézmény, tehát hibás is lehet — vagy hogy a vallás dogmáit kiki a maga belátása szerint értelmezheti, a culturától e tekintetben is az eszmék tisztázását várhatják, — jóllehet ezeknek sem kellene felejtetni, hogy mihelyt a vallásnak alapjai kérdés alá vétetnek: az már csak ez által is sajátságos jellegét elveszti, s pusztá véleményynyé alacsonyíttatik, mely a vallást mint ilyet, öszvetartó erejében pótolni nem képes; — de egy katolikus, ki vallásának isteni eredetét és egyházának csalatkozhatlanságát hiszi — következetesen soha sem hiheti: hogy vallásának tanai és szabályai az emberiségre, a társadalomra károsok legyenek, hogy tehát akkor — midőn ezeket követi az igazi culturát akadályoztatja, vagy hazája iránti kötelességeit sérthetné.

Nem igaz tehát, hogy a clerus a józan szabadelvűségnek, az előrehaladásnak akadálya, s a sötétségnek terjesztője lenne, s különben is az állam kezében van a hatalom, sőt azt akkor, ha a papság saját körén túlcsap azaz nem vallástani kérdések, hanem politikai fejtegetésekbe — az egyházi szószéken — bocsátkozik, jogosan is gyakorolhatja, melynek az egyház tetteleg ellenszegülni soha sem fog.

És ha a clerikál név alatt azok értetnek, kik e téren a clerust támogatják — ily clerikalis koránsem valami

szörny, hanem az államnak legjobb polgára, ki a valódi culturát soha akadályozni — az emberiség és a társadalom valódi érdekeit — mint ilyen, soha sérteni nem fogja.

Csak az iránt jöjjünk tisztába: miben áll a cultura és a társadalom célja és valódi érdeke!

De nem is a derűstől félnek korunk túlliberalisai. — Nem bánt a pap s nem is bánthatna senkit, azt ők igen jól tudják, hogy ha valóban törvényt sért a pap — ezzel ők nagyon könnyen végeznek. Más az ő céljuk; a vallás-alap, az egyház vagyona ingerli őket. — Sikerüljön csak nekik az egyházat megfosztani, s épen oly kívésé fognak törődni a katolikus clerus tanaival, mint a legutolsó mohamedánéval, ki koronkint Budára zarándokol.

Ezen vagyon azonban az egyház tulajdona, a legerősebb, legkétségtelenebb jog czímen szerzett tulajdona, melyet megtámadni oly kevésbé szabad, mint valamely zsidó-községnek véres verejtékkel épített imaházát. — De szükséges is ezen vagyon — mert a vallás szolgálata költséggel jár, mely amaz alap hiányában az állam — illetőleg az egyház tagjai által lenne fedezendő.

A katolikusnak semmi kifogása nincsen az ellen, hogy egyéb egyházak szükségletei is az állam részéről fedeztetessenek — de a jogegyenlőség az egyházi vagyon megosztását — s az állami érdeke és fennállása (mely állam különben is évenként száz milliókat képes előteremteni, és nem mindig elkerülhetetlen, de nem is mindig hasznos célokra fordítani:) — egy oly erkölcsi testületnek megfosztását, mely magának az államnak leghívebb szövetségese és legerősebb támasz-korán sem követeli.

És ki azaz „ultramontán“ ki ma Európaszerte az államok autonómiájának és biztonságának legveszélyesebb ellensége gyanánt tüntettetik fel?

Ha azon katolikus az ultramontán, ki az ultra montes székelő főpapot lelki pásztora gyanánt tiszteli, annak a lelki ügyekben hű követője és engedelmes híve — akkor ily ultramontán nagyon ártatlan polgára a társadalomnak — mert katolikailag tekintve nem is képzelhető, hogy ezen

lelkipásztor hatása körében valami olyast követelne, mi az államra nézve veszélyes — a nem hívőkre nézve pedig — kiknek kedvéért egyébiránt mi katolikusok erkölcsi érdekeinket feláldozni nem tartozunk, de jogosítva sem lennénk — elég biztosítékul szolgál az állam anyagi hatalma“ — csak hogy erre a katolikus ily ügyekben, az egyháznak szabályai ellenében, önmaga következetesen segédkezet nem nyújthat.

Ily utramontán tehát a legjobb polgár és hazafi lehet; — de ha ultramontán az, ki világboldogító terveivel cosmopolitiens tanokat terjeszt, internationalis társulatokat szervez — az emberiség végczélját, tökéletesedésének legfőbb fokát a communismusban helyezi, ki e célra — mit a Jesuitákról hazudott, minden eszközt szentesítettnek és igazoltnak tart, kinek tehát igazán sem hite, sem Istene, se hazája nincs: ily valódi ultramontánt, vagyis inkább ultramaritimált nem a katolikusok közt kell keresni, hanem a radikál szabadkőművesek közt — kik nem csak tiiretnek, de sőt irányadó polczokra emeltetnek és dicsőítettnek.

Nézzünk csak egy kissé magunk körül, kik azok, kik Párisi lángba borították, egész Európát tűzzel és veszéllyel fenyegetik? — Vál on melyik vallásfelekezet szolgáltkja — petroleureinknek s nemzetközi társulatainknak a legnagyobb contingenszt — azoknak, kik a tulajdont lopásnak hirdetik, kik a népet a vagyonos osztály, a vallás, a házasság, szóval a társadalom egész rendje ellen igyekeznek felháztítani, kik nem hazájuk javáról, hanem egy világ-államról, egy a nép uralma alatt szervezendő, általános közfársságról, s mondjuk ki — a valóságos pogányság s ezzel Saturnus boldog korszakának visszaállításáról álmodoznak? Talán katolikusok, talán az úgynevezett ultramontánok? Korán sem, de még az igazi zsidók sem, hanem igen is a radikálisok — igen is a demagógok, a materialisták — szóval azok, kiknek positiv vallásuk nincsen. — *Exoperibus congoscetis eos.*

Ezek a rász hazafiak, ezek a veszedelmes emberek.

És hol vannak, mit akarnak korunkban a feudálok?

A feudál rendszer és viszonyok visszaidézése ma és ézentúl is már lehetetlen. — Millióktól évezredekken át lehet valamit megtagadni — de a mi ezeknek, polgári felszabadításuk mellett egyszer adatik, azt többé visszavonni nem lehet.

Tudják ezt jól a mi bölcseink — de nekik minden áron popanczokra, nagyhangzású, sokat gyanítottó s minél kevesebbek által érthető szavakra s phrasisokra van szükségük, s mi volna céljaikra — a nép szenvedélyeinek felizgatására s felhasználására alkalmasabb, mint a feudálisokkal való naponkinti rémítés — azokkal, kikről a nép csak annyit tud, hogy rendszerint gazdagok, s hogy hajdan urai voltak.

A feudálok ma már csak is annyiban lehetnek feudálok, — a menyinyiben itt-ott még társadalmi előkelőségük nimbusáért küzdenek s ha ezt valaki megemészteni nem képes — ha ezt valaki az állam érdekeivel ellentétben lenni véli, akkor igyekezzék az ily törekvés ignorálását terjeszteni, mert minden actio reactiót szül és a születési aristocratia — melynél egyébiránt. a most virágzó pénz-aristocratia határtalanul nyomasztóbb; ily támadásoknak társadalmilag engedni soha sem fog. Csak a valódi miveltség, az erkölcsök azok, melyek a születési aristocratia nimbusát eloszlatják.

A mi az aristocratiának még itt-ott divó politikai jogait illeti, ezek ma már nagyon csekély jelentőséggel bírnak s az államot annál kevesebbé veszélyeztetik, mert megszüntetésük vagy korlátozásuk a kívülök álló hatalmas tényezők által bármikor eszközölhető.

Váljon miért ijesztik tehát ezekkel is mai bölcseink naponta a népet — miért kell ezeknek mindig a clericál-okkal és ultramontánokkal ugyan egy céltáblául szolgálni? Csak is azért, mert az aristocratia rendszerint a valláshoz csakugyan ragaszkodik — tehát a vallás szolgáit sem üldözi — s mert még veszteni valója — és hazájához többé-

kevésbé történelmi kötelékei lévén; az általános felforgatáshoz, a minden társadalmi rendet fenyegető catastrofhákhoz, a vagyon-megosztáshoz vagy közösítéséhez saját érdekében is hozzájárulni nem kivan, természetes, hogy mint mondám, rendszerint vallásosabb, mert a világi javak bőségében és élvezetében tapasztalja, hogy ezek az embert kielégíteni nem képesek, midőn a szükséggel küzdő polgárra legélénkebben a szükség legközelebbi nyomása hat. — Általában az élvezet gyönyöre tartósan legalább soha sem áll a kellő arányban a nélkülözés keserűségével, midőn tehát a szűkölködő vagy az irigy, a legközelebbi szükség vagy szenvedélyei hatalmas benyomásai alatt távolabb álló lelki érdekeiről megfeledkeznek, akkor a sokat élvezett, úgynevezett feudális, az élvezet hiúságát érezvén természetszerűleg a jó fokozására és állandósítására, azaz a túlvilágra számít.

Természetes tehát, hogy az aristocratia aránylag vallásosabb s aztán megengedem, hogy érdekei a clerus érdekeivel sok tekintetben találkoznak, de nemtelenek-e ezen érdekek? csak ez a kérdés, veszélyes-e ezen érdekegység ily irányban és értelemben? — szerintem épen nem; mert a valódi feudális viszonyok végleg megszűnván, nem is képzelhető oly indok, mely az aristocrátiát a nép míveltségének akadályozására, a butaság fenntartására vagy terjesztésére határozhatná.

Hamis tehát a tactika, mely a clerussal az úgynevezett feudálokat a nép érdekének ellensége — az állam "rész gyanúsán tünteti fel — s csak arra való, hogy a valóságos erkölcsiség könnyebben felforgattathassék és kiirtathassék. — A születési aristocrátiának ma már csak is társadalmi jelentősége marad fenn; s eljöhethet az idő, midőn ez is mint felesleges, végleg elmosódik, mert a minnek valódi értéke nincs, előbb-utóbb okvetlenül a lomtárba jut; addig is azonban azon aristocratia, mely a sporton kívül egyébre is alkalmas, épen ezen társadalmi nimbusánál fogva a haza javán még sokat lendíthet. — Oda kell tehát a míveltség érdekében hatni, hogy annak java a valódi műveltség körei-

ben magát othonosan érezvén, a komoly közös munkára szoktattad.

A vallás lerontására céloz vagy legalább többé-kevésbé erre vezet több intézmény is, mely korunkban vagy már létre jött vagy Európaszerte tervezetik, és népboldogítási dogma gyanánt hirdettetik.

Ilyen többi közt a felekezeti — vagy inkább vallás nélküliség törvényszerű elismerése.

A nép iskolák secularisálása.

A polgári házasság behozatala s

Az egyháznak az államtól végleges elkülönzése.

Nálamnál avatottabbak és idejük felett szabadabban rendelkező egyének mindezekről külön-külön könyveket írhatnak. — Én kénytelen vagyok itt csak arra szorítkozni, hogy e tanok veszélyes horderejére utalván, ezeknek mindegyikét csak néhány rövid észrevétellel mustráljam, melyek megítélésénél minden azon szemponttól függ, melyre az okoskodás alapítatik.

Ha igaz az — mint én igaznak tartom — hogy emberiség végcéljához csak is a vallásos erkölcsiség vezet, — hogy tehát az állam is, mely szinte csak az egyesek érdekeinek biztosítása végett alakult, ennek semmi eéréb anyagi célokat elébe nem helyezhet, s hogy e képen ezen állam e legfőbb célát nem ignorálhatja és az arra szükséges eszközöket, saját tevékenysége és hatása köréből józanul ki nem zárhatja, sőt ellenkezőleg e célát minden intézményeinél szem előtt tartani köteles, — akkor igaz az is, hogy polgárai jogosultságát arra, hogy ők az Istent, a lélek halhatatlanságát nyíltan megtagadják — de sőt oly testületté alakulhassanak, mely magát minden fennálló vallásfelekezettől kiközösítvén, semmi nemű vallás jeleit ne adja, vagy határozottan a materialismust hirdesse — el nem ismerheti, mert eltekintve a botránytól, mely a vallástalanságnak ily hivatalos rendszerítéséből okvetlen bekövetkeznek — tagadhatatlan, hogy oly polgárok, kik sem Istenben a lélekben nem hisznek, az államra — ha bár ez pusztán világi intézmény gyanánt tekintetnék is — legveszélye-

sebbek, mivel ők az állam iránti kötelmeik teljesítése felett sokkal kevesebb garantiát nyújtanak aránylag azoknál, kik erre a világi törvény közös sanctioján kívül magokat még az isteni törvény által is kötelezetteknek érzik, melyekkel meggyőződésük szerint titokban — büntetlenül dacolni nem lehet.

Az isten káromlása még eddig világszerte tiltatott és tiltatik, és szükséges is, hogy tiltassék, már pedig az Isten megtagadásánál pregnánsabb Istenkáromlás nem is képzelhető s a lélekismeret-szabadság oly tényleges nyilatkozatok megengedéséig nem terjedhet, melyek a közerkölcsiséget sértik. Ha valaki azt hiszi, hogy a tulajdon-lopás, innen még koránsem következik, hogy ily vélemény nyilvánítása is megengedendő lenne;

hogy továbbá a vallás iránti közönyösségnek ápolása vagy terjesztése a társadalom érdekeivel meg nem fér s annál kevésbé oly intézmények alapítása, melyek a népet positiv vallásos hajlamaiban megingathatják, hogy tehát az úgynevezett „községi“ népiskolák célszerűségének megítélésénél, melyeknek vezetése kizárólag világiakra bízatik, s melyeknél különféle felekezeti tanárok alkalmaztatnak — csak is az lehet a főkérdés, váljon ily iskolák ez irányban mit eredményezhetnek?

Megjegyzendő e tekintetben, hogy itt elemi iskolákról van szó, hol a kisdedekbe az ember rendeltetésére vonatkozó azon első fogalmak oltatnak, melyek azokra legmélyebb benyomást gyakorolnak s rendszerént kiirthatlanok. — Az ifjak nevelése szoktat, — s az elmét míveli — kisdedek nevelése a szívre és kedélyre hat, azoknak természetét határozza s állapítja meg. Adj egy gyermeknek vallásos nevelést — s letérhet az az élet viharai közt számtalanszor a vallás ösvényéről, de valami mégis vissza szólítja őt, a gyermekkori benyomások végkép elmosódni soha sem fognak

A felekezetnélküli tanodákban a vallás tanítója a gyermekkel csak ritkán foglalkozhatik, ennek legtöbb idejét a világi tanító foglalja el, pusztán világi — a gyermek ke-

délyét hidegen hagyó tantárgyakkal, és mily tanító! Gyakran olyan, ki maga is rationalista, vagy épen az anyagot isteníti, vagy pedig más vallásfelekezetnek hívé.

Tagadhatatlan pedig: hogy a legszámosabb tantárgy előadása mellett is a tanár egyik vagy másik vallás elveire, valamint kedvezőleg — épen úgy gúnyosan is vonatkozhatik és nyilatkozhatik, és ha ez történik — a mint kétségkívül történhetik, hogy lehet akkor a lelkésztől várni, hogy ő az ily módon ejthetett erkölcsi sebeket, melyeket nem is ismer, orvosolhassa.

A különféle vallásfelekezetek közti béke és jó viszony koránsem követeli, hogy kiki a maga hitének egy részét mások nézetének feláldozván, valami közös vallás alapításában compromissumra lépjen. A különféle vallásfelekezetek igen jól megállhatnak társadalmilag egymás mellett, de váljon mit gondoljon a nép, mely azt látja, hogy az ő gyermekei mindjárt az első években, midőn ezéli főleg erkölcsileg fejlesztetnek, a katolikus tanár a zsidóval és protestánszal együtt oktatja? Minden egyszerűsége mellett is lehetetlen be nem látnia, hogy ez gyermeke erkölcsi fejlődésére nem közönyös — okvetlen azon meggyőződésre kell tehát jutnia, hogy az állam azzal, hogy kiki positiv vallásos nevelést nyerjen, legkevésbbé sem törődik — hogy tehát ez épen nem is szükséges és elég ha az általános morál, s a tudomány terjesztetik.

Világos tehát, hogy ezen intézmény botrányt okoz s a népet vallásos nézetében tévútra vezet; de nem is szükséges, hogy az elemi néptanodák a felekezetek s azoknak lelkészei kezéből kivétetvén, secularizáltassanak, mert hisz az állam felügyeleti jogánál fogva különben is hatályosan rendelkezhetik a felett, hogy a néptanítók kötelességöknek megfeleljenek, s az iskolát a felekezetek oly állapotba helyezték és tartják fen, mely a valódi műveltség igényeinek minden tekintetben megfelel, s népnevelési törvényeink szelleme is e tekintetben félre magyaráztatik, s a divatos liberalismus iránti hódolatból azok gyakorlatilag ferde irányban alkalmaztatnak.

A községi iskolák csak is expediens gyanánt lennének tekintendők oly esetekben, midőn a felekezetek iskoláikat kellő módon fentartani nem képesek vagy nem akarják, s ime a gyakorlatban a felekezeti iskolák, malum necessarium gyanánt tekintetvén, a községi iskolák minden irányban pártfogottnak, és terjesztésük üdvösnek és szükségesnek hirdettetik.

A protestánsok e tekintetben is eszélyesebbek. Honunkban a felekezeti iskolákhoz a protestánsok ragászkodnak leginkább. — A protestáns Szászthonban a népiskolák felekezeti jellegűek, a porosz államokban szinte behoztattak ugyan a felekezetenélküli népiskolák — az azok feletti felügyeletől a papság szinte elmozdítható — de csak katolikus községekben s csak is a katolikus lelkészek.

A polgári-házasság behozatala katolikus államokban, hol a házasság szentség gyanánt tekintetik — egyenesen szentségtörés s különben is a társadalom egyik legerősebb alapját, a családi élet szentségét és tekintélyét ingatja meg a nélkül, hogy erre legcsekélyebb szükség forogna fenn, mert ha már a vegyes házasság megegedtetik s minden lelkésznek kötelességévé tétetik az ő felekezetükben házasulandót összeadni, ugyan mi célja tehát a polgári házasságnak? — Semmi egyéb, mint nyilvános elégtétel azok számára, kik a fennálló minden vallásfelekezet megtagadásával a népet botránykoztatják, mert ha már a katolikus pap áldása bántja ezen erős szellemeket — miként sértheti őket az, ha egybekelésükre nem a falu bírója, hanem valamely vallásfelekezet lelkésze mondja el az Ament, s az nem a polgári szerződések lajstromába, hanem ősei egyházának anyakönyvébe jegyeztetik be, a társadalmi rend és a házasság erkölcsi tekintélyének érdekében!

Mi mindent tesz ily független ember csak is ildomoságból, saját ízlése s meggyőződése ellen, a nélkül, hogy ez által emberi méltóságát legkevésbé is sértve érezné!

Hisz mi az a „szabad egyház a szabad államban“? Semmi egyéb mint kiküszöbölt lealázott egyház a szabados és hatalmas államban, semmi egyéb mint szentesítettése azon tannak, miszerint az államnak az egyházra semmi szüksége nincs, hogy arra nézve a vallásos erkölcsiség terjedése vagy csökkenése egé-

szén közönyös — s hogy az államnak csak is világi rendeltetése és czéljai legyen — váljon annak tagjai hisznek-e tulvilági rendeltetésükben? ez hozzá nem tartozik. — Megengedi, hogy egyesek kötelesek az Isten parancsolatait teljesíteni, de az állani — ez már anyagi, vagy önkényesen definiált erkölcsi érdekeiben azokat nem csak mellőzheti, sőt egyenesen ellenök is rendelkezhetik. — A kik e tekintetben Észak-Amerika példájára hivatkoznak, azokat elég legyen itt csak arra figyelmeztetni, miszerint az egyház kiküszöbölése ott már most is szomorú gyümölcsöket terem — ott ugyan is a világszerte bevett néhány vallásfelekezet, tényleg már is számtalan sectákra oszlott — oly sectákra, melyek némelyike valóban nevetséges és botrányos tanokat és szertartásokat követ.

Hiában — az ember ösztönszerűleg keresi a vallást, vétessék el a revelatio horgonya — lazítassanak meg annak kötelékei: s kiki maga alakít magának és közönyösebb természetű legközelebbi társainak számára külön-külön vallást — oly tanokkal, oly szertartásokkal, melyekről az ember nem hinné, hogy míveltebb osztály által és követethetnek s melyek — badarságukban a hurikkal telt paradicsomot sokkal felül haladják.

S különben is Amerikában még nem jött meg a catastropha ideje, ott még mindenkinek más dolga s más gondja van, mint hogy a nép vallástalanságát, a társadalom felforgatására kívánná felhasználni. Ott még a ritka népesség szétszórva van s a kidolgozni képes, nem csak megélhet, de mégis gazdagodhatik s az anyagi jólét minden fokát biztosabb és közelebbi utón s könnyebb szerrel is elérheti — de csak üllepedjék a rendkívüli sürgés forgás állandó társadalmi rendre — szaporodják és tömörüljön a proletariátus és szegénység — majd akkor válik el, mi fogja ennek aspiratioit a minden tekintetben, egyenlő emberi jogok érvényesítése után féken tartani. — Az önmaga által képzett, — és minden faluban más alakú secták hite bizonyosan nem!

Kitetszik ezekből, hogy azon harcz, mely az Encyclo-

pedisták által a vallás, a kereszt és kereszténység ellen indított, korunkban is nagy mérvben folytattatik s ehez a leghatalmasabb fegyverek, — mint a sajtó, a társulati szövetezés s más efélék, melyeket közelebről jelezni nem kívánok — felhasználtnak — s miután alig képzelhető, hogy ezen intelligencia ne lássa azon örvényt, mely felé a vallás szentségének s összetartó erejének megingatása vezet — és miután ez időszerint ugyan ezen intelligencia csak nem mindenható: önkényt felmerül tehát a kérdés, váljon őszinte-e annak eljárása és közreműködése a nagyszerű rombolásnál s váljon nem számít-e arra, hogy a vízözön, nem nyomban, hanem csak saját szereplésének lejártá után fog bekövetkezni? — Hogy szóval ezen intelligencia, mely naponta ostromolja a keresztet, váljon miért nem meri azt végre lerontani?

Valóban ösztönszerűleg felmerül a gondolkozó fejében a gyanú: hogy ezen intelligencia, mely a babonán kívül mindent tagad s még is túri, hogy a nép a túlvilággal ijesztessék — vagy is inkább annak azon komolyabb része, mely nem pusztán fanatismusból és vakon követi a szóvivők szédelgéséit — titkon maga is remeg ugyan ezen népnek mindent eltipró, nyers erejétől, — de csak a zavarban halászni s ebben nyert mammonát elérni óhajtván, ha a szabadságali visszaélés neki gyümölcsözött, — nem sokat törődik vele, hogy a népre s az utódokra elvégre is csak a fék keresztje marad, mely az általános bomlás után okvetlen uralomra jut.

„Senatus haec intelligit, consul videt — nos autem viri fortes satisfacere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus.“

Sajtó bűnei.

Azok után mik fentebb mondtak, e szakaszt foglalhatom.

A sajtó roppant hatalmát mindenki ismeri, csak az a kérdés tehát, mily irányban használtatik ezen korunkban csaknem korlátlan hatalom? Eredményez-e legalább is annyi jót mint rosszat? s ha valóban ront: képes-e az ejtett sebeket orvosolni?

Szóval feléri-e a haszon, melyet eredményez, a kárt melyet netalán okoz.

Tudom, minden nagyszerűt e világon e szempontból lehet csak megítélni, — tudom hogy a gőz, melynek erejével világrészek köttetnek össze, pusztít és rombol is néha; de ha a gőz több kárt okozna mint hasznot: — annak használatát közrebocsátani józanul nem lehetne, vagy legalább is mindent el kellene követni, hosgr pusztításai korlátoztassanak.

Áll ez minden erő kifejtésre, tehát a sajtó alkalmazására nézve is — és e tekintetben a helyes ítélet és intézkedés ismét csak attól függ: váljon elismerjük-e, hogy az emberiségnek az anyagi jóléten kívül más valami magasztosabb és drágább érdekei is vannak — s ha igen - sérti-e — veszélyezteteti-e a mai sajtó ezen érdekeket — s képes-e ezen veszélyt hasonló irányú, hatású és fontosságú működésével kellőleg ellensúlyozni?

Az első kérdés felett többé nem vitatkozom, a másokra nézve határozottan állítom; miszerint a mai sajtó s főleg a napilapok a vallásos erkölcsiségen már is mély sebeket ejtettek — miszerint ezt s nevezetesen minden positiv vallást, kiválókig pedig a katholicismust — még pedig nagy részben öntudatosan — naponként ostromolják s e sebeket orvosolni sem igyekeznek, de nem is képesek, hogy

tehát azok e féktelenség mellett határtalanul több kárt okoznak mint hasznot — még pedig egészen indokolatlanul, mert a mi jót eredményeznek mind azt ebbeli kicsapongás nélkül is — még biztosabban előidézhetnék.

Én, még a negyvenes években, akkor midőn a sajtó, százados korlátai közt tengődött, ezeknek tágitásáért az akkori napilapok egyikében néhány cikket kockáztattam. De ha azt hihetném, hogy ezzel a mai féktelenség előidézésének részesévé váltam: ezt magamnak megbocsátani soha sem tudnám, mert hitem szerint — habár minden szabad volna is a sajtónak — habár minden politikai, társadalmi vagy személyes viszony kérdés és vita tárgyává tétetik is azt csak még sem kellene megengedni, hogy a mi abszolút igazság és abszolút jó, bár ki által is akár egyenesen, akár közvetve megtámadtassék, kérdés alá vétessék és kigúnyoltassék — hogy tehát a vallás s nevezetesen a kereszténység ellenében a materialismus, a nihilismus terjesztessék s a vallásos — de még az úgynevezett közérkölcsiség is üldöztessék — vagy csak is bizonyos eszményi valóság, a cultura kelléke és vívmánya gyanánt hirdettessék.

És hát történik-e mindez korunkban? — Ki merné tagadni! Tudja ezt mindenki.

Eltekintve a materialismus vagy skepticus irányú számtalan könyvtől, fordítsunk csak egy kis figyelmet a napi sajtóra, — van-e komolyabb napilapjaink közt — - kivéve a katolikus színezetű két három lapot — csak egy is, mely ez irányban számtalanul ne vétkezett volna? — Kem egyhangúlag hirdeti-e mindannyi nyíltan vagy fátyolozva, hogy nevezetesen a catholicismus ellen folyó harcz az állambiztonságára szükséges -- és hogy a modern culturával csak is bizonyos eszményi valóság, bizonyos eszményi egyház egyeztethető öszve? Nem járul-e ezekkel mindegyik a revlationalis kereszténység — de sőt minden egyéb positiv vallás — s így szükségképen a vallásos érzület gyengítéséhez — s ha lehetne kiirtásához is?

Hát még a lapok alja!

Szolgáljak-e példákkal? Csak a bécsi élczlapokat tessék figyelemre méltatni napon kinti gúnyaival a kereszténység s kiválólág a catholicismus s annak feje ellen.

Vagy jobbak e honi lapjaink?

Vegyük elő bár melyiket, s a botrány ily pregnáns példányait azokban csakhamar feltaláljuk.

Egy politikai lapban például — mely különben jobb ügyre méltó erőkkal rendelkezik s politikai irányát tekintve a jobbak közé tartozik — Jókay egy regényének ismertetésére szánt cikkében szóról szóra ezek foglaltatnak:

„Der edle und moráliche Gottesleugner — nimnit unser volles Interesse in Anspruch — wenn sich auch gegen die Bekehrung desselben mancherlei einwenden liesse, da es uns dünkt, dass bei ihm ciné solche garnieht nöthig sei.“

Vagy ha ez talán nem eléggé világos dicsőítése, vagy legalább is absolutiója az istentagadásnak — eszembe jut íme egy más cikk, melyben a Döllinger cultushirdetése alkalmával egy valaki ezen cultust is álszenteskedésnek nevezi mert még ez is, a catholicismussal káczérkodik: Félre úgymond az álarczal. Kimegy ma még gyónni, vagy misére, vagy processiora! — minek tehát ezen hímezés hámozás a catholicismus körül!

De minek idézzek oly cikkeket, melyeket a lapokban kiki naponkint olvashat. — De azt állítják a korlátlan sajtó ügyvédei, hogy ez, az ejtett sebeket önmaga orvosolja.

Nagyszerű tévedés.

Megengedhető lenne ez még némileg a könyvek tekintetében, mert az ezekben közzé tett, minden merész vagy pikáns állítás rendszerint czáfolókra s vitatkozókra talál — ezek tehát rendszerént már csak kíváncsiságból isproet contra olvastatnak — de áll-e ez a napilapokra nézve is? nincs-e minden lapnak külön puplicuma? és hány azon szerencsés vagy szerencsétlen, ki az ellenpárti, vagy az ő nézeteivel nem egy irányú lapokat is olvasná!

Beszélhet a „Religio“ a „Magyar Állam“ vagy a „Katholik“ akármit — csaknem kizárólág papok olvassák, néhány

„rari Nantes“ ultramontánokon kívül. Ki fogja tehát elosztani, ellensúlyozni azon mérget, mely a skepticus jellegű lapok olvasásának lelkében az anyag vagy ész istenítésének naponkénti variatívájával okvetlenül beojtatik és terjesztetik! És váljon szükséges-e ezen szakadatlan harcra positiv vallás ellen, a miveltség, az anyagi haladás érdekében? Koránsem — ezt már úgy hiszem, fentebb kimutattam, pedig annyira elterjedt már e harc; oly tért foglal el a legirányadóbb köreinkben is, hogy azzal már maga a kormány sem mer szembe szállni. Pedig ez szoros kötelessége lenne!

A mi sajtó törvényünk egyike a legszabadelvűebbeknek — s még e szerint is „ki a nyilvános köz- és vallásos erkölcsiségből s a tisztességes erkölcsökből csúfot üz“ szigorúan büntetendő — de sőt minden egyes személy is a rágalom ellen biztosítandó lenne! s érvényesíttetik-e ez? Koránsem, legalább nem a kellő mértékben.

És e tekintetben az sem elegendő mentség, miszerént az esküdtszékek hasonló vád alól a bűnöst rendszerint felmentik, — sőt inkább éppen ezen, csak is erkölcsi sülyedésre mutató tünetnyeknek újabb indokul kellene szolgálni arra, hogy a baj, ha máskép nem lehet, törvényhozás útján mielőbb orvosoltassék.

Mielőbb — mert „sero medicina paratur, dum mala per longas invaluere moras.“

Ha valahol, áll ez az erkölcsi bajokra nézve, mert ezek nem átmeneti bajok, könnyű az erkölcsöket megrontani — de azoknak javítására évtizedek — sőt századok kívántainak, könnyű a vizet leereszteni — de nehéz azt ismét medrébe vissza vezetni.

Nem szándékom a sajtó-viszonyokat részletesen tárgyalni — nem szólok itt annak egyéb“ bűneiről — elég a leg-súlyosabbakat kijelölni.

Általános a panasz: hogy a nép domoralisálva van — hogy ma-holnap a munkáskezek hiányában leszünk s a fennmaradók is alig használhatók. — Ezt is nagy részben a sajtónak, a ponyva-irodalomnak lehet tulajdonítani és azon példának, melyekkel a munkásokat, ezen sajtóval saturált mívelt osztály oly bőven ellátja.

Hazánk legjobbjai még itt-ott kockáztatnak egy egy szerény figyelmeztetést arra: hogy a vallásos erkölcsiség terjesztése legfőbb feladatunk. Hivatkozom a képviselőház elnökének legutóbbi s legjelesebb beszédére. — De szomorú, hogy ezek is csak úgy kerülgetve s elmosódva fejtik ki gondolataikat, — pedig sokkal férfiasabban cselekednének: ha a bikát egyenesen szarvainál fognák! De hogy is lehet ezt várni, miután ime a közkedvességű elnök felett is éppen ezen nyilatkozata folytán már arról vitatkozott a sajtó: váljon ő is a clericál párthoz szegődött-e vagy sem?!

De hát hogy lehet mindezen fordítani.

A gyógyszerek részletezését azokra bízom, kik erre inkább hivatva vannak. A fő szerintem az: hogy „a társadalom támasza és talpköve,“ a vallásos erkölcsiség terjesztessék s minden támadás ellen biztosíttassák, s mivel katolikus vagyok és a katolicismusban a társadalom legerősebb biztosítékát látom: kívánom, hogy a katolikusok közt elterjedt közönyösség megszűnjék — hogy ezek saját ügyöket lelkesen felkarolják. Megvallom, soká tűnődtem a felett, váljon tanácsos-e speciális katolikus köröket alakítani? De végre azon meggyőződésre jutottam, hogy „servi inutiles“ vagyunk ugyan az Isten kezében — de saját kezeinket még sem szabad zsebre dugni, midőn az isten és emberiség ügye forog kérdésben, mert az Isten is inkább segít, ha magunk is a munkához foguk!, se tekintetben a clerus is többet tehetne!

Munkánk azonban szelíd legyen s oda irányuljon főleg, hogy milliókra terjedő társainkban az érdekeltség ébresztessék saját vallásunk ügyében. — Ha ezt elérjük: mienk a győzelem — közös az áldásos eredmény.

De elég legyen ennyi. Már ezen is eléggé megbotránkozhatik a mi veit közönség azon része, mely e világból paradicsomot akar teremteni. — Tudom hogy röpiratom kigunyo]tá-tik félredobatik s talán végleg s mindenhol elfelejtetik. Én részemről megmondtam mi szívémen feküdt — s „in magnis voluisse sat est“ S végre még az sem lehetetlen, hogy a kövecs — szigetté — a kis mustármag terebélyes fává válik.